

Česká zemědělská univerzita v Praze

Provozně ekonomická fakulta

Katedra ekonomických teorií

Diplomová práce

**Lidský kapitál, problematika a perspektivy investování
do vysokoškolského vzdělávání**

Klára Vyhlídalová

© 2010 ČZU v Praze

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že svou diplomovou práci "Lidský kapitál, problematika a perspektivy investování do vysokoškolského vzdělávání" jsem vypracovala samostatně pod vedením vedoucího diplomové práce a s použitím odborné literatury a dalších informačních zdrojů, které jsou citovány v práci a uvedeny v seznamu literatury na konci práce. Jako autorka uvedené diplomové práce dále prohlašuji, že jsem v souvislosti s jejím vytvořením neporušila autorská práva třetích osob.

V Praze dne 9. 4. 2010

Poděkování

Touto cestou bych ráda poděkovala svému vedoucímu práce, Doc. PhDr. Ing. Karlu Šrédlovi, CSc. za pomoc, odborné vedení, cenné rady a připomínky poskytované v průběhu zpracování této práce.

Lidský kapitál, problematika a perspektivy investování do vysokoškolského vzdělávání

Human capital, problems and perspectives of financing the academic education

Souhrn

Vzdělání a rozvoji lidských schopností a dovedností, jako prostředkům zhodnocování lidského kapitálu, je věnována stále větší pozornost a je na ně v současnosti kladen obrovský důraz. Proto je tato práce věnována jednomu z jeho segmentů, problematice terciárního vzdělávání. Konkrétně seznamuje čtenáře s problematikou systému financování terciárního vzdělávání v České republice. Pro porovnání je zde popis systémů financování ve vybraných zemích vyspělého světa, rozbor současné situace v jaké se nachází terciární vzdělávání v České republice a navrhované reformní změny, jak je předkládá Bílá kniha terciárního vzdělávání. Hlavním cílem této práce bylo posoudit, zda je skutečně nezbytné přistoupit k reformě financování terciárního vzdělávání a pokud ano, jakou by toto financování mělo mít podobu. Stěžejním předpokladem je nezbytnost reformy financování. Práce se tedy snaží tento předpoklad potvrdit a vybrat nejvhodnější formu financování terciárního vzdělávání do budoucna.

Klíčová slova: vzdělání, vzdělávání, lidský kapitál, financování, terciární vzdělávání, školné, absolvent, MyRichUncle, HECS, Bílá kniha terciárního vzdělávání, veřejné zdroje.

Summary

Nowadays, more and more attention is being paid to education, development of human capabilities and skills as well as the ways of making use of human capital. That is why this work is devoted to one of its segments, the problems of tertiary education. Specifically, it introduces the issue of funding tertiary education system in the Czech Republic. For comparison, here is a description of the financing systems in selected countries of the developed world, analyze the current situation in what is tertiary education in the Czech Republic and proposed reform changes as by the White Paper on Tertiary Education. The main objective of this study was to assess whether it is indeed necessary to reform the financing of tertiary education and, if so, how would this funding should be in the form. The fundamental prerequisite is the need for finance reform. Work will attempt to confirm this hypothesis and select the most appropriate form of financing tertiary education in the future.

Keywords: education, training, human capital, financing, tertiary education, tuition, graduate, MyRichUncle, HECS, White Paper on tertiary education, public resources.

Obsah

1	ÚVOD	10
2	CÍL PRÁCE A METODIKA	12
3	LIDSKÝ KAPITÁL A VZDĚLÁNÍ	14
3.1	DEFINICE POJMU LIDSKÝ KAPITÁL	14
3.2	VZDĚLÁNÍ A VZDĚLÁVÁNÍ	15
3.3	VZDĚLÁNÍ JAKO INVESTICE DO LIDSKÉHO KAPITÁLU	15
4	SYSTÉMY FINANCOVÁNÍ VYSOKOŠKOLSKÉHO VZDĚLÁNÍ V ČESKÉ REPUBLICE A VE SVĚTĚ	18
4.1	VZDĚLÁVACÍ SOUSTAVA ČESKÉ REPUBLIKY	18
4.1.1	PREPRIMÁRNÍ VZDĚLÁVÁNÍ	19
4.1.2	POVINNÉ VZDĚLÁVÁNÍ	20
4.1.3	STŘEDNÍ VZDĚLÁVÁNÍ	21
4.1.4	TERCIÁRNÍ VZDĚLÁVÁNÍ	23
4.1.5	VZDĚLÁVÁNÍ DOSPĚLÝCH	29
4.2	SYSTÉM INVESTOVÁNÍ DO VYSOKOŠKOLSKÉHO VZDĚLÁVÁNÍ V ČESKÉ REPUBLICE	31
4.2.1	FINANCOVÁNÍ VEŘEJNÝCH VYSOKÝCH ŠKOL	31
4.2.2	FINANCOVÁNÍ SOUKROMÝCH VYSOKÝCH ŠKOL	32
4.3	SYSTÉM INVESTOVÁNÍ DO VYSOKOŠKOLSKÉHO VZDĚLÁVÁNÍ VE SVĚTĚ (VYBRANÉ ZEMĚ)	33
4.3.1	AUSTRÁLIE.	33
4.3.2	VELKÁ BRITÁNIE	34
4.3.3	SPOJENÉ STÁTY AMERICKÉ	35
5	HODNOCENÍ STÁVAJÍCÍCH SYSTÉMŮ FINANCOVÁNÍ VZDĚLÁVÁNÍ	37
5.1	KDO MÁ PLATIT ZA VZDĚLÁNÍ?	39
5.2	PROČ PLATIT?	41
5.3	TŘI PILÍŘE FINANCOVÁNÍ TERCIÁRNÍHO VZDĚLÁVÁNÍ	42

5.3.1	PILÍŘ 1: VARIABILNÍ ŠKOLNÉ	42
5.3.2	PILÍŘ 2: DOBRĚ NAVRŽENÝ SYSTÉM PŮJČEK	43
5.3.3	PILÍŘ 3: AKTIVITY NA PODPORU PŘÍSTUPU KE VZDĚLÁNÍ	43
6	<u>HODNOCENÍ ČESKÉHO NÁVRHU SYSTÉMU DOFINANCOVÁNÍ VZDĚLÁVÁNÍ ŠKOLNÝM</u>	45
6.1	MOŽNÉ NÁSTROJE FINANCOVÁNÍ UVÁDĚNÉ V BÍLÉ KNIZE	47
6.1.1	NORMATIVNÍ KANÁL FINANCOVÁNÍ	47
6.1.2	FINANČNÍ PODPORA STUDENTŮ	49
6.1.3	ODLOŽENÉ A KONTINGENČNĚ SPLÁCENÉ ŠKOLNÉ	50
6.1.4	SPLÁCENÍ PŮJČEK	51
6.2	VÝBĚR Z DISKUSÍ SPOJENÝCH S BÍLOU KNIHOU	52
7	<u>VÝBĚR OPTIMÁLNÍHO NÁVRHU A PŘÍPADNÁ DOPORUČENÍ K JEHO ÚPRAVÁM PRO REALIZACI V PRAXI</u>	60
7.1	SKANDINÁVSKÝ MODEL	60
7.2	AUSTRALSKÝ MODEL	62
7.3	BRITSKÝ MODEL	64
7.4	AMERICKÝ MODEL	66
8	<u>ZÁVĚR</u>	71
9	<u>SEZNAM LITERATURY</u>	74
10	<u>PŘÍLOHY</u>	78

1 Úvod

V posledních desetiletích se dostává do popředí zájmu širší veřejnosti i odborníků teorie lidského kapitálu. Výsledkem výzkumů, kterými se od 50. let 20. století zabývali světově uznávaní ekonomové, je prokázání přímé souvislosti mezi investicemi do lidského kapitálu, osobním příjmem člověka i ekonomikou země. Je přitom také prokázáno, že investice do lidského kapitálu jsou výnosnější než investice do kapitálu fyzického.

Diplomová práce se zabývá investicemi do terciárního vzdělávání. Již mnoho let se diskutuje téma přímé finanční spoluúčasti studentů na terciárním vzdělávání. Jde o velice citlivé a tedy i politicky „dobře“ využívané téma, o čemž nás utvrzují zkušenosti z většiny zemí, které jsou v podobné situaci jako Česká republika.

V České republice je vysokoškolské vzdělávání financováno z drtivé většiny z veřejných zdrojů. Tyto zdroje jsou omezené, což je i limitujícím faktorem pro přijímání nových studentů ke studiu na veřejných vysokých školách. Každoročně jsou české veřejné vysoké školy nuceny odmítnout zhruba 50% všech uchazečů o studium z důvodu kapacit (toto číslo vždy kolísá s ohledem na aktuální populační sílu právě nastupujících studijních ročníků). Z mezinárodních srovnání vyplývá, že český vzdělávací systém, který jsme „zdedili“ z komunistické éry se jednoznačně přežil. Má v současnosti již závažné nedostatky. Jeho výstupy jsou v mezinárodní komparaci neuspokojivé. Odborníci tvrdí, že současná podoba terciárního vzdělávání již není schopna splnit požadavky na bohatě diverzifikovaný systém, otevřený nejen evropským, ale i globálním trendům a současně i přispět k rozvoji České republiky jako společnosti znalostí. To má samozřejmě i své negativní dopady do ekonomické sféry. Nerostou zdroje státního rozpočtu.

Jednou z příčin současného stavu je způsob získávání potřebných ekonomických zdrojů. Z uvedeného vyplývá potřeba změny. Změny vyžadující ve svých důsledcích nutně a bezprostředně i vyšší ekonomický vklad. Ne omezení, ale hledání nových

zdrojů, jejich cílená a transparentní dislokace. To lze dosáhnout, s ohledem na stávající omezené možnosti státního rozpočtu ČR, reformou systému financování veřejného vysokého školství. Cestou ke znalostní společnosti bez uvedených omezení.

Podoba reformy je ožehavým tématem s nesnadným řešením. Je vhodná cesta hledání potřebných finančních prostředků přesunem v již tak napnutém státním rozpočtu? Je možné zachovat stávajícího status quo s praktickým dopadem omezených možností škol veřejného sektoru vedle škol soukromého sektoru, který je svou zpoplatněností pro část aktivní populace omezen? Dále zvyšovat dluhovou službu ČR se všemi jejími negativními dopady, vytvářet dluhovou past pro současné a budoucí generace obyvatelstva? Omezit, s ohledem na hranice financí, kapacitu vysokých škol a promarnit tak zcela dobrovolně část existujícího lidského potenciálu?

Můžeme si, při stálém růstu lidí v důchodovém věku dovolit tento luxus? Nebo musíme hledat zdroje nové, stávající redistribuovat, aby se staly investičním zdrojem pro budoucnost?

Řešení vyžaduje nezbytně rozsáhlou informovanost veřejnosti. Informovanost, která dostatečně zdůrazní dlouhodobé pozitivní důsledky prvotních nákladů na zvýšení vzdělanosti. Důsledky, které se projeví mimo jiné i v akceleraci přidané ekonomické hodnoty, tím i celkovém růstu HDP, vyšších úspor a následně většího blahobytu společnosti. To je směr, kterým by se měla ubírat a kdy by teprve měla následovat skutečně věcná diskuse. Diskuse, jejímž cílem bude široký společenský konsensus. S odstraněním politických pseudoargumentů, těžících právě z nízké informovanosti veřejnosti a rádoby sociálního přístupu. Diskusí o systému školného.

2 Cíl práce a metodika

Cílem diplomové práce na téma Lidský kapitál, problematika a perspektivy investování do vysokoškolského vzdělávání je:

1. Posoudit, na základě dostupných odborných zdrojů, zda je v České republice nezbytné přistoupit k reformě financování studia na vysoké škole (kapitoly 2 - 5).
2. Odpovědět na otázku, jaké výsledky ta či ona případná reforma přinese, jaké výhody a nevýhody má a jaká jsou s ní spojená rizika (kapitola 6).
3. Které zkušenosti ze světa (např. australský systém HECS, americký systém MyRichUncle, britský systém apod.) lze u nás aplikovat (kapitola 7).
4. Analyzovat z tohoto hlediska klíčové pasáže Bílé knihy terciárního vzdělávání a diskusi, která k ní probíhá (kapitola 6).
5. Nastínit předpokládané alternativy dalšího vývoje v dané oblasti (průběžně a zejména v závěru práce).

V deskriptivní části práce byla použita metoda utřídění, systematizace teoretických zdrojů v odborné literatuře. Na začátku práce je stručně nastíněna teorie lidského kapitálu, především ve vztahu k financování vysokoškolského vzdělávání. Popsán vzdělávací systém České republiky tak, aby bylo možné posoudit jeho adaptibilitu v případě případné reformy. Jsou zde shrnuty a stručně osvětleny nejúspěšnější systémy financování vysokoškolského vzdělávání, jak jsou používány ve vyspělých zemích světa.

V praktické části práce je použita metoda analyzování systémů financování vzdělávání úspěšných ve světě. Každý systém je podrobně rozebrán, včetně úvah o možnosti jeho aplikovatelnosti v prostředí České republiky a porovnán s návrhem rozpracovaným v Bílé knize terciárního vzdělávání.

Vzhledem k obsahu tématu, byla možnost využití knih jen z malé části. Jedná se o téma, které se neustále rozvíjí a mění, a jen málo informací lze najít v tištěných

materiálech. Proto je v práci použito množství internetových zdrojů, jak českých, tak zahraničních. Stěžejním dokumentem celé práce je Bílá kniha terciárního vzdělávání, konkrétně kapitola 6, věnovaná financování. Vzhledem k rozsahu práce nebylo možné se zabývat celou Bílou knihou.

3 Lidský kapitál a vzdělání

3.1 Definice pojmu lidský kapitál

Pojem lidský kapitál byl do ekonomie zaveden Miltonem Friedmanem jako ekonomický termín označující znalosti a schopnosti pracovníka. Nejvíce teorii lidského kapitálu proslavil G. Becker, ekonom chicagské ekonomické školy. Lidský kapitál je podle něj úhrn jedinečných schopností jednotlivců, které mohou být jednak vrozené, jednak získané. Tyto schopnosti mohou být vhodnými investicemi rozšířeny a vedou k produkci soukromých a veřejných statků. Specifický charakter lidského kapitálu spočívá v jeho neodlučitelnosti od svého nositele, který jej získává v procesu učení, rozvíjení svých schopností a vzdělávání se na všech stupních škol, dále také poznatky a zkušenostmi získanými dalším školením a praxí při práci v ostatním životě. „Označuje buď školní vzdělávání, dodatečné jazykové kurzy, nebo kurzy výpočetní techniky, výdaje na lékařskou péči, přednášky o dobrých mravech, o mravní bezúhonnosti a čestnosti atd.“ [2] Výdaje na tyto aktivity jsou tedy investicemi do lidského kapitálu. Ten „Je vytvářen na základě přirozeného nadání a talentu a zušlechťován dalšími osobními vlastnostmi, jako jsou např. cílevědomost, vytrvalost, ctižádostivost, schopnost komunikace. Dotváří jej i způsob chování, oblékání, v neposlední řadě i vzhled jeho nositele. Také atraktivnost a krása jsou součástmi lidského kapitálu.“ [1] Lidský kapitál řadíme k výrobním faktorům. Je tvořen především znalostmi a dovednostmi, což je považováno za nehmotné kapitálové aktivum a vnímáno jako zdroj ekonomické prosperity a síly jednotlivce i společnosti. Schopnosti jedince, které destruuji a ničí nejsou za lidský kapitál považovány.

„Lidský kapitál je dle OECD definován jako znalosti, dovednosti, schopnosti a vlastnosti, jež usnadňují tvorbu osobních, společenských a ekonomických hodnot a blahobytu. Měření lidského kapitálu má své ekonomické opodstatnění. Rozlišujeme dva hlavní efekty jeho existence – na úrovni jedince a na úrovni společnosti – a to soukromou a společenskou (sociální) míru návratnosti investic do lidského kapitálu. Na

úrovni jedince se narůst lidského kapitálu projevuje zejména vyššími výdělky a vyšší zaměstnatelností, na úrovni společnosti pak vyšší produkcí.“ [12, str. 31]

3.2 Vzdělání a vzdělávání

Mezi pojmy vzdělání a vzdělávání je velký rozdíl. Vzdělání je definováno jako soubor konkrétní dosažené úrovně certifikovaných či necertifikovaných vědomostí, dovedností nebo postojů v kombinaci s ochotou vše uplatnit v praxi, který je výsledkem určitého úsilí, během něhož se jedinec něco naučí. Jakmile je toto naučené uplatněno v praxi a je uznáváno ostatními členy společnosti, získává jedinec jistou společenskou hodnotu. Investovat do vzdělání čas, námahu i finanční prostředky se tedy vyplatí. Výsledkem je zpravidla určitá kvalifikace, bez které není možné vykonávat některá povolání. Vzdělání je dosahováno prostřednictvím instituce k tomu určené či samostudiem.

Pojem vzdělávání proces učení vystihuje. Je celoživotní a nikdy nekončí. Vzdělávání začíná narozením jedince a končí jeho smrtí.

3.3 Vzdělání jako investice do lidského kapitálu

Vzdělávání v České republice je z převážné většiny financováno ze státního rozpočtu. To se týká i financování veřejných vysokých škol, které sestavují každoročně svůj rozpočet. „Diskuse o tom, zda rozpočet vysokých škol je přiměřený významu terciárního vzdělávání v rozvoji společnosti a ekonomiky a zda trvale omezené prostředky umožňují rozvíjet skutečně efektivní způsoby přijímání na vysoké školy, se u nás vede již řadu let.“ [16 str. 10]. Zásadní řešení rozpočtové situace veřejných vysokých škol již nelze dále odkládat, neboť se v rozsahu současného modelu financování prostor pro manévrování s financemi vysokých škol velice zúžil.

Udává se, že současný deficit rozpočtu vysokých škol vznikl pomalým růstem výdajů z veřejných zdrojů. Pokud však porovnáme Českou republiku s vyspělým

světem, najdeme rozdíl především v podílu soukromých výdajů v rozpočtech veřejných vysokých škol. „Z tohoto pohledu stojíme před otázkou, zda je vysokoškolské vzdělávání možné nadále chápat jako čistě veřejnou službu, nebo bude nutné změnit paradigma uvažování a připustit, že vysokoškolské vzdělávání je procesem akumulace lidského kapitálu, který nakonec zhodnocuje společnost i jedinec.“ [16 str. 10] V takovémto případě je nutné pohlížet na vzdělání na vysoké škole jako na investiční strategii zainteresovaných subjektů. Z tohoto přístupu potom plynou také důsledky pro jeho financování.

Touto problematikou se již v 50. a 60. letech minulého století zabývali T. Schultz, J. Mincer, G. Becker a mnozí další. Již v této době byla prokázána přímá souvislost mezi investicemi do lidského kapitálu, osobním příjmem i ekonomikou země. Bylo také prokázáno, že investice do lidského kapitálu jsou výnosnější než investice do fyzického kapitálu. „Podle Josepha E. Stiglitze, nositele Nobelovy ceny za ekonomii, není vzdělání čistým veřejným statkem, nýbrž pouze částečným veřejným statkem či dokonce (pokud jde o vyšší vzdělání) veřejně poskytovaným soukromým statkem. [16 str. 10] Zvýšení počtu spotřebitelů takovýchto statků je spojeno s vysokými společenskými i individuálními náklady. „Důvodem vládních intervencí v oblasti školství není tedy jen selhání trhu jako u jiných veřejných statků. Závažným důvodem jsou obavy ze sociální nespravedlnosti, kdy by si vyšší vzdělání mohli zaplatit jen bohatí.“ [16 str. 10]

„Je nepochybné, že vzdělání má významné celospolečenské funkce, tzv. externality. Vyšší vzdělanostní úroveň obyvatelstva se projevuje obecně vytvářením celkově příznivého klimatu pro práci a podnikání, a konkrétně pak úsporou státních výdajů například na sociální podpory a boj s chudobou (neboť lépe vzdělaní mají menší problémy se zaměstnáním a s jeho případnou změnou, jsou flexibilnější) či na potírání kriminality (vzdělanější vykazují menší kriminalitu s ohledem na své příjmy i kulturu chování). Kromě toho má ovšem neméně významné funkce soukromé, a to nejen materiální (o nichž se nejčastěji hovoří), ale také kulturní. Různými směry vzdělání přispívá k vyšší kvalitě individuálního života, kulturnosti práce, spotřeby a volného času. Navíc jeho hodnota se reprodukuje a rozmnožuje – vzdělanější mají větší potřebu i

schopnost se celoživotně vzdělávat, což se opět projevuje v jejich práci i soukromém životě.“ [16 str. 11]

Vzhledem k tomu, že investice do vysokoškolského vzdělání a znalostí patří k těm nejvýnosnějším a stále více se tím přibližujeme k západnímu modelu, bylo by třeba tuto změnu následovat i změnou financování. Zavedení systému spolufinancování by zároveň pravděpodobně výrazně snížilo riziko zneužívání takto bezplatně veřejně poskytovaného soukromého statku a zároveň by i napomáhalo ke zvýšení nabídky tohoto vzácného statku. Dosud nevyřešeným aspektem je však propojení dvou hlavních úkolů – umožnit všem i to nejkvalitnější vzdělání bez ohledu na jejich majetkové poměry a zároveň zajistit dostatek finančních prostředků pro poskytovatele vzdělávání tak, aby byla zároveň zohledněna kvalita i vzdělávání. Tento problém je řešitelný zavedením školného. Stojíme však před řešením problému. Omezí zavedení školného přístup ke vzdělávání méně majetným? „Investiční přístup k financování investic do lidského kapitálu představuje strategii, se kterou bude muset Česká republika zejména v oblasti vysokoškolského vzdělání počítat. To tím spíše, že stejný problém dnes řeší většina vyspělých zemí. U nás, stejně jako v jiných zemích, se přitom jedná o nesmírně citlivé politické téma, které je výrazně politizováno. Důležitým problémem, kterému je třeba věnovat pozornost, je tedy logicky způsob a veřejná podpora reformy financování vysokého školství.“ [16 str. 13] Většina návrhů spoluúčasti studentů na financování studia zatím selhává napříč celým politickým spektrem právě z důvodu obav z očekávané odezvy málo informované a tedy snadno manipulovatelné veřejnosti.

Možným řešením získání dalších zdrojů pro financování, (které se již ukazuje účinným v rozvinutých zemích jako je USA, Velká Británie, Finsko, Kanada ...) je tzv. „triple helix“. Tzn. vytvoření trilaterální spolupráce ve výzkumu a vývoji mezi vládou, univerzitami a průmyslem. „Univerzity poskytují odborný a materiálně-technický kapitál, průmysl je hlavním garantem finančního kapitálu a univerzitním „zákazníkem“ a vláda vytváří potřebné legislativní podmínky, tj. poskytuje incentivy a odstraňuje možné překážky ve spolupráci vysokých škol s podnikatelskou praxí.“ [16 str. 15]

4 Systémy financování vysokoškolského vzdělání v České republice a ve světě

Vzdělávací soustava v každé zemi utváří ucelený systém, do kterého lze jen nesnadno zasahovat. Pokud do takového systému zasahujeme, tak vždy s jistými riziky neúspěchu. Vzhledem k náplni diplomové práce je zde uveden vzdělávací systém v širším kontextu, abychom následně ukázali, zda vůbec a případně v jaké míře je možné přenášet systémy vzdělávání ze zemí, kde úspěšně fungují níže uváděné modely financování vzdělávání.

4.1 Vzdělávací soustava České republiky

„Vzdělávací soustavou rozumíme souhrn všech škol a vzdělávacích institucí, včetně institucí podpůrných (výzkumných, poradenských, informačních), institucí kulturně osvětových (muzea, knihovny, galerie, zoologické a botanické zahrady apod.), které jsou potřebné k zajištění vzdělávání.“ [10 str. 279] V souvislosti s citovaným považujeme za důležité zdůraznit, jak široce je vzdělávací soustava charakterizována či chápána.

Pro srovnání vzdělávacích úrovní v mezinárodním měřítku je používána dohodnutá klasifikace ISCED 1997 (International Standard Classification of Educational Degrees).

Tabulka 1: Klasifikace ISCED 1997

	Stupeň vzdělávání	Oblast
ISCED 0	Preprimární vzdělávání	Oblast předškolního vzdělávání
ISCED 1	Primární vzdělávání	Zahájení školní docházky, délka cca 4 až 6 let
ISCED 2	Nižší sekundární vzdělávání	Dokončení povinné školní docházky, druhý stupeň
ISCED 3	Vyšší sekundární vzdělávání	Následný stupeň po základním vzdělávání
ISCED 4	Postsekundární vzdělávání	Nástavby, rekvalifikace, pomaturitní studia
ISCED 5	První stupeň terciárního vzdělávání	Bakalářské a magisterské studium, studium na vyšších odborných školách
ISCED 6	Druhý stupeň terciárního vzdělávání	Doktorandské studium, vědecká kvalifikace

Zdroj: vlastní zpracování

4.1.1 Preprimární vzdělávání

Na nejnižším stupni vzdělávání stojí mateřské školy (ISCED 0). Předškolní výchova byla zařazena do školského systému v roce 1948. Po roce 1989 se posílil osobnostně orientovaný model předškolní výchovy. „Je určeno dětem ve věku od 3 do 6 let, účastní se ho ale i děti starší s odkladem povinné školní docházky, výjimečně děti mladší. Docházka není povinná, navštěvuje je však 76,5 % tříletých, 89,4 % čtyřletých a 92,8 % pětiletých dětí (údaje za rok 2008/09).“ [17 str. 17]

Mateřské školy přispívají ke zvyšování sociálního a kulturního rozvoje dětí a vytvářejí základní předpoklady pro jejich další vzdělávání, rozvíjejí jejich osobnost, pozitivně přispívají ke zdravému citovému, rozumovému a tělesnému rozvoji dětí, vštěpují jim základní pravidla chování, životních hodnot a mezilidských vztahů.

Docházka do nich není povinná. V předškolním roce se docházka zvyšuje. Obce mohou pobírat od rodičů poplatky, který činí až 50 % neinvestičních nákladů vynaložených na 1 dítě a dále mohou požadovat příspěvek na stravování. Stravování je většinou subvencováno.

Mateřské školy jsou zřizovány obcemi (nebo svazky obcí) jako samostatné objekty, s celodenní (někdy polodenní) péčí, u nichž se předpokládá celodenní provoz zaštiťující výuku, hry, vycházky, odpočinek dětí.

Hlavním úkolem předškolního vzdělávání je připravit žáka na povinnou školní docházku (primární vzdělávání), vyrovnávat nerovnoměrnosti ve vývoji dětí a poskytovat pedagogickou péči dětem se speciálními vzdělávacími potřebami. Výukou v mateřské škole, včetně výuky ve zkráceném režimu, projde 99 % dětí před nástupem na základní školu.

4.1.2 Povinné vzdělávání

Povinné vzdělávání je zaštiťováno povinnou školní docházkou. Ta byla zavedena již v roce 1774 za vlády Marie Terezie. V současné době ji stanoví zákon č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání, který vstoupil v platnost k 1. lednu 2005. Od roku 1996/1997 je délka základní školy shodná s délkou povinné školní docházky a činí 9 let. (...) Děti ve věku povinné školní docházky (6–15 let) navštěvují převážně základní školu. Žáci, jejichž rodiče o to požádají a kteří vyhoví podmínkám přijímacího řízení, mohou počínaje 6. nebo 8. ročníkem plnit povinnou školní docházku na víceletém gymnáziu, popř. na osmileté konzervatoři.“ [17 str. 20] Od roku 2005 je v zákoně kodifikováno domácí vyučování. V roce 2004/2005 se v rodinách vzdělávalo 339 žáků.

„Základní škola má dva stupně: první stupeň tvoří 1. – 5. ročník (odpovídá ISCED 1) a druhý stupeň 6. – 9. ročník (odpovídá ISCED 2).“ [17 str. 20] Od roku 1998 je také

možnost domácího vzdělávání, které je od roku 2005 kodifikováno jako individuální vzdělávání. Vzdělání se na základních školách poskytuje bezplatně.

Vzdělávací cíle jsou formulovány:

- v rovině poznávací – žáci si mají osvojit poznatky, které jsou základem všeobecné kulturnosti, předpokladem komunikace a orientace v podnětech ze života mimo školu,
- v rovině dovedností a kompetencí – tj. co do schopnosti nabyté poznatky používat v praktických situacích,
- a v rovině hodnotové a postojevé – základem jsou všelidské mravní hodnoty, které jsou součástí evropské tradice, hodnoty, na nichž spočívá demokratická společnost a právní řád, a hodnoty, jež umožňují utvářet odpovědný vztah žáka k sobě samému.

Na závěr docházky žák neskládá žádné zkoušky, ale je mu vydáno závěrečné hodnocení o tom, jak žák dosáhl cílů vzdělávání obsažených v zákoně. Úspěšným ukončením povinné školní docházky (vzdělávacího programu základní vzdělávání) získává žák od r. 2005 stupeň základní vzdělání. Vysvědčení jsou od tohoto roku opatřena doložkou o získání stupně základního vzdělání.

4.1.3 Střední vzdělávání

„Střední vzdělávání má v ČR dlouholetou tradici a prochází jím většina populace. Předpokladem pro přijetí ke střednímu vzdělávání je splnění povinné školní docházky a splnění podmínek přijímacího řízení. O podmínkách přijímacího řízení rozhoduje ředitel školy.“ [4] „Pro přijímání do prvního ročníku střední školy ředitel školy vyhláší nejméně jedno kolo přijímacího řízení, počet dalších kol není omezen. V prvním kole přijímacího řízení mohou žáci žádat o přijetí do tří škol podle svého výběru.“ [17 str. 28] „Střední školství je bohatě diferencovaný systém, který zajišťuje vzdělávání a praktickou odbornou přípravu pro téměř celou populaci mladých lidí po ukončení jejich

povinné školní docházky a před nástupem do zaměstnání nebo před vstupem na vysokou školu.“ [17 str. 26] V letech 2008/2009 činila účast věkové skupiny 15 – 18 let na středním vzdělávání 95,8 % i přesto, že tato účast není povinná.

„Cílem středního vzdělávání je rozvíjet vědomosti, dovednosti a hodnoty získané v základním vzdělávání, a to buď širším všeobecným vzděláváním, nebo odborným vzděláváním spojeným se všeobecným.“ [17 str. 26] Střední vzdělávání vytváří předpoklady pro plnohodnotný život osobní, občanský i profesní, pro navazující vzdělávání, samostatné získávání informací a pro celoživotní učení.

Vzdělávací programy středního vzdělávání se odlišují dle náročnosti studia a jeho délky na 4 druhy.

- střední vzdělávání s maturitní zkouškou – ISCED 3A
 - lze ho dosáhnout úspěšně složenou maturitní zkouškou na čtyřletém, šestiletém nebo osmiletém gymnáziu nebo vzdělávacího programu střední školy v délce 4 let denního studia nebo lyceu (technickém, ekonomickém, pedagogickém, aj.)
 - poskytuje vzdělání na širším všeobecném základě
 - cílem tohoto studia je připravit žáky na výkon povolání náročnějších na kvalifikaci nebo ke studiu na terciární úrovni (VŠ, VOŠ)
 - studium je ukončeno maturitní zkouškou a dokladem je vysvědčení o maturitní zkoušce

- střední vzdělávání s výučním listem – ISCED 3C
 - cílem tohoto vzdělávání je připravit studenty na výkon kvalifikovaných činností, kde převládá manuální práce
 - studium je 2 – 3leté, ukončené závěrečnou zkouškou
 - dokladem o složení závěrečné zkoušky je vysvědčení o závěrečné zkoušce a výuční list
 - absolvent s výučním listem má možnost pokračovat v nástavbovém studiu (ISCED 4A) v příbuzném oboru, které trvá dva roky a je ukončeno maturitní

zkouškou. Toto studium poskytují především odborné školy, popř. střední odborná učiliště, pokud vyučují příslušný obor vzdělání na úrovni středního vzdělání s maturitní zkouškou

- střední vzdělání – ISCED 3C, 2B
 - určeno především pro žáky se speciálními vzdělávacími potřebami, zejména pro ty, kteří nedokončili úspěšně základní školu
 - připravují na méně náročná povolání
 - trvá 1 nebo 2 roky v denní formě vzdělávání
 - je ukončeno závěrečnou zkouškou, dokladem je vysvědčení o závěrečné zkoušce

- vzdělávací program konzervatoře
 - je to velmi specifický druh vzdělávání
 - připravuje studenta na výkon náročných uměleckých a umělecko-pedagogických činností v oblasti hudba, tanec, zpěv a dramatické umění
 - délka studia je 8 let, v případě oboru tanec, nebo 6 let v ostatních oborech
 - přijímací řízení se koná formou talentové zkoušky
 - je ukončeno maturitou nebo absolutoriem, absolventi tedy dosahují buď střední vzdělání s maturitní zkouškou (3A) nebo vyšší odborné vzdělání v konzervatoři (ISCED 5B) nebo obojí

Výše uvedené délky studia odpovídají denní formě. Vzdělání je možné získat i jinými formami, které jsou rovnocenné získanému vzdělání formou denního studia. Je to večerní, dálková, distanční a kombinovaná. Jiné formy vzdělávání než denní jsou obvykle o jeden rok delší.

4.1.4 Terciární vzdělávání

Do terciárního vzdělávání se zařazuje tradičně vysokoškolské vzdělávání (na úrovni ISCED 5A a 6), které poskytují vysoké školy univerzitního i neuniverzitního

typu a vyšší odborné vzdělávání (na úrovni ISCED 5B), které poskytují vyšší odborné školy.

„Podíl zapsaných uchazečů do prezenčního studia terciárního vzdělávání na populaci 19letých byl v roce 2008/09 58,6 %, z toho vysoké školy tvořily přibližně 90 % a vyšší odborné školy 10 %. Uchazeči, kteří maturovali v roce 2008, tvořili celkem 86,3 % zapsaných do prezenčního studia, resp. 49,3 % zapsaných do všech forem studia.“ [17 str. 42]

4.1.4.1 Vyšší odborné vzdělávání

Toto vzdělávání je poměrně novým druhem. Vyšší odborné vzdělávání bylo experimentálně zavedeno ve školním roce 1992/1993 a od roku 1995 je běžnou součástí vzdělávacího systému. Bylo schváleno za účelem pokrytí segmentu kvalifikačních potřeb mezi středoškolským a vysokoškolským vzděláváním. „Rozvíjí a prohlubuje znalosti a dovednosti získané ve středním vzdělávání a poskytuje praktickou přípravu pro výkon náročných povolání, která nevyžadují vysokoškolský diplom. Je určeno maturantům, kteří dávají přednost praktickému a aplikačnímu pojetí před teoreticky zaměřeným akademickým studiem.“ [4]

Vyšší odborné školy vznikaly většinou při odborných školách a většinou s nimi tvoří jeden právní subjekt. Základní, střední a vyšší odborné vzdělávání upravuje týž školský zákon (č. 561/2004 Sb.). Podrobnosti upravuje vyhláška o vyšším odborném vzdělávání (č. 10/2005 Sb.) Vzdělávací programy vyšších odborných škol (původně v délce 2 roky až 3,5 roku) mají podle nového školského zákona v denní formě vzdělávání délku 3 roky, zdravotnické programy 3,5 roku, vždy včetně odborné praxe.“

Uchazeč je přijímán na základě přijímacího řízení, o kterém rozhoduje ředitel školy. Pokud uchazeči bylo uznáno předchozí vzdělání, může být přijat do vyššího ročníku. V průběhu studia se platí školné, které se odvíjí podle zaměření vyšší odborné

školy. Toto školné se pohybuje v rozmezí od 2500,- Kč do 25000,- Kč za rok (podle skutečnosti, zda se jedná o veřejnoprávní či soukromý subjekt.

Vyšší odborné vzdělávání je zakončeno absolutoriem, tj. odborná zkouška, která se skládá ze zkoušky z nejvýše tří odborných předmětů, ze zkoušky z anglického jazyka a z obhajoby absolventské práce. Její zpracování může být i kolektivní, ale hodnotí se vždy jednotlivě. „Absolvent získává vyšší odborné vzdělání doložené vysvědčením o absolutoriu a diplomem absolventa vyšší odborné školy s označením diplomovaný specialista (zkratka DiS., uváděná za jménem).“ [17 str. 44]

„V roce 2008/09 se na 184 vyšších odborných školách vzdělávalo 28 027 studentů. V denní formě studovalo 75 % z nich. Průměrný počet studentů denního studia na školu je 119.“ [17 str. 42]

4.1.4.2 Vysokoškolské vzdělávání

České vysoké školství má tradici starou přes šest století. První univerzitou na území Čech byla Univerzita Karlova založená roku 1348 v Praze. Byla to zároveň nejstarší akademická instituce ve střední Evropě.

Dnes se vysoké školství řídí zákonem č. 111/1998 Sb., o vysokých školách, ve znění pozdějších předpisů. Dále je činnost vysokých škol upravena jejich vnitřními předpisy, které na tento zákon navazují a podléhají registraci Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy. „Pro každou veřejnou vysokou školu je jich povinně stanoveno osm, další může požadovat statut školy.“ [17 str. 45]

Zákon o vysokých školách člení vysoké školy na dva typy:

- univerzitní instituce – poskytují všechny studijní programy (bakalářské, magisterské, doktorandské)
- neuniverzitní instituce – poskytují převážně programy bakalářské

V minulosti byly všechny vysoké školy státní, do dnešní doby byl změněn status většiny státních vysokých škol na veřejné vysoké školy, z nichž většina jsou univerzity a jen 2 nově vzniklé vysoké školy jsou neuniverzitního typu. Všechny akreditované bakalářské programy poskytují vzdělání na úrovni ISCED 5A. Toto vzdělání umožňuje pokračovat v navazujícím magisterském programu.

Uchazeči o vysokoškolské studium jsou přijímáni na základě přijímacího řízení. Podmínkou je ukončené středoškolské vzdělávání s maturitou. Do navazujících magisterských oborů se přijímají uchazeči, kteří řádně ukončili bakalářský studijní program a do doktorských studijních programů uchazeči, kteří řádně ukončili magisterský studijní program. „Uchazeči se mohou hlásit do více oborů. O počtu přijímaných studentů a o konkrétních podmínkách přijímacího řízení (výsledky přijímací zkoušky, prospěch na střední škole, uznání kreditů z předchozího studia v jiném oboru nebo na vyšší odborné škole apod.) rozhodují vysoké školy samy, podmínky jejich financování však toto rozhodování ovlivňují. Přijímání ke studiu na vysoké školy obecně je omezeno zejména kapacitou dané školy. Na centrální úrovni je počet studentů, který bude v daném akademickém roce financován, omezen, a to finanční částkou přidělenou vysoké škole v rámci normativního financování. Součástí přijímacího řízení může být a zpravidla bývá přijímací zkouška, a to písemná, ústní nebo obojí. Převýší-li počet uchazečů, kteří splnili stanovené podmínky, maximální stanovený počet těch, kdo mohou být přijati, rozhoduje pořadí nejlepších.“ [17 str. 44-45]

V České republice existují tři typy vysokých škol – veřejné, státní a soukromé. „Veřejné vysoké školy jsou veřejnoprávními institucemi a jako takové jsou zřizovány a zrušovány zákonem. Státní vysoké školy (vojenské a policejní) nemají právní subjektivitu a jsou součástí zřizovatelského ministerstva.“ [4] „Soukromé vysoké školy mohou působit pouze jako právnické osoby (sedmáct z nich má statut obecně prospěšných společností) a to po schválení Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy na základě kladného vyjádření akreditační komise.“ [17 str. 45] V současné době (údaje k 31. 12. 2008) je v České republice 26 veřejných vysokých škol, 2 státní vysoké školy

(Univerzita obrany a Policejní akademie ČR – jejich zřizovatelem není stát, ale příslušná ministerstva) a 45 soukromých vysokých škol, které mají většinou charakter obecně prospěšné společnosti.

„Podle vysokoškolského zákona je vzdělávání všech státních příslušníků na veřejných vysokých školách bezplatné s výjimkou poplatků:

- za úkony spojené s přijímacím řízením,
- za prodlužování studia nad stanovenou dobu,
- za studium dalšího programu,
- za studium v cizím jazyce.“ [17 str. 47]

Poplatky za vzdělávání (školné) na soukromých vysokých školách nejsou zákonem stanoveny. Stanoví je sama vysoká škola svým vnitřním předpisem.

V souladu s realizací Boloňské deklarace je podporován rozvoj bakalářských programů a co nejvyšší prostupnost studia. Většina dlouhých studijních programů se proto transformovala na dvoustupňový systém studia. Na většině univerzitních vysokých škol je již plně zavedeno třístupňové studium, které se skládá z:

- bakalářského studijního programu (ISCED 5A)
 - zaměřen na přípravu k výkonu povolání a ke studiu v magisterském studijním programu
 - trvá 3 – 4 roky
 - ukončen státní bakalářskou zkouškou a obhajobou bakalářské práce, absolventům se uděluje titul bakalář (Bc.) nebo bakalář umění (BcA) – tituly stojí před jménem
- magisterského studijního programu (ISCED 5A)
 - navazuje na bakalářský studijní program
 - „zaměřen na získání teoretických poznatků založených na soudobém stavu vědeckého poznání, výzkumu a vývoje, na zvládnutí jejich aplikace a na

rozvinutí schopností v tvůrčí činnosti; v oblasti umění je zaměřen na náročnou uměleckou přípravu a na rozvíjení talentu“ [17 str. 46]

- standardní doba trvání studia je 1 – 3 roky, u magisterského programu, který nenavazuje na bakalářský 4 – 6 let (pouze v případech, kdy to vyžaduje charakter studijního programu)
 - ukončuje se státní závěrečnou zkouškou a obhajobou diplomové práce
 - absolventi získávají titul magistr (Mgr.), magistr umění (MgA.), inženýr (Ing.), inženýr architekt (Ing. arch.), výjimkou jsou studenti lékařství, kteří dostávají titul doktor medicíny (MUDr.), zubní lékař (MDDr.) a doktor veterinárních disciplín (MVDr.) – všechny tituly stojí před jménem
- doktorského studijního programu (ISCED 6)
 - může následovat po ukončení magisterského studijního programu
 - zaměřen na vědecké bádání, samostatnou tvůrčí činnost v oblasti vývoje a výzkumu, na samostatnou teoretickou a tvůrčí činnost v oblasti umění
 - je ho možno uskutečnit pouze na univerzitní vysoké škole
 - doba trvání studia je 3 – 4 roky
 - ukončuje se státní doktorskou zkouškou s obhajobou disertační práce
 - po úspěšném absolvování je udělen titul Ph.D. nebo Th.D. (v oblasti teologie) – oba stojí za jménem

„Po získání titulu magistr lze složit v téže oblasti státní rigorózní zkoušku, jejíž součástí je obhajoba rigorózní práce; po jejím vykonání se uděluje titul doktor v příslušném oboru (JUDr., PhDr., RNDr., PharmDr., ThDr., v oboru katolické teologie titul licenciát – ThLic.). Tento titul stojí vždy před jménem.“ [17 str. 46]

„Dokladem o ukončení studia a o získání příslušného akademického titulu je vysokoškolský diplom a dodatek k diplomu.“ [17 str. 48]

„Na veřejných a soukromých vysokých školách studovalo v akademickém roce 2008/09 369,6 tisíc studentů. Z nich 8 % mělo cizí státní občanství. V prezenční formě

studovalo 264,3 tisíc studentů, 109,2 tisíc ve formě kombinované nebo distanční. Struktura studujících podle typu programu byla v prezenčním studiu následující: 161 402 studentů v bakalářském, 49 407 v dlouhém magisterském, 45 990 v navazujícím magisterském a 10 571 v doktorském studijním programu.“ [17 str. 46]

Ve školním roce 2007/2008 vyprodukovaly veřejné vysoké školy 63,7 tisíc absolventů z nichž 79 % byli absolventi prezenčního studia. Na soukromých vysokých školách v prezenční formě studia absolvovalo 36 % absolventů z celkového počtu 9541 absolventů. „Nejvíce je absolventů studijních programů ekonomických věd a nauk (25,9 %) a také technických věd (24,5 %). Naopak nejméně absolventů připadá na právní vědy (3,3 %) a vědy o kultuře a umění (2,1 %).“ [17 str. 46]

4.1.5 Vzdělávání dospělých

Profesní i zájmové vzdělávání dospělých má dlouhou tradici a v některých profesích i propracovaný systém. Zákon, který by se zabýval vzděláváním dospělých, neexistuje a nikdy neexistoval. Návrh zásad zákona o dalším vzdělávání se připravuje; jeho věcný záměr byl v září 2005 schválen vládou pod názvem zákon o ověřování a uznávání výsledků dalšího vzdělávání. Z hlediska celoživotního vzdělávání je již koncipován školský zákon platný od 1. 1. 2005. Nově a přesněji definuje jiné než denní formy vzdělávání, posiluje roli nástavbového studia, zavádí zkrácené studium k získání výučního listu a zkrácené studium k získání středního vzdělání s maturitní zkouškou (poskytujícího druhou šanci pro uchazeče, kteří mají např. problémy s umístěním na trhu práce), zavádí uznávání dříve dosaženého vzdělání (včetně neformálního), které vychází i z evropských doporučení, zavádí možnost získat stupeň vzdělání bez předchozího vzdělávání ve střední nebo vyšší odborné škole, upravuje možnost dalšího vzdělávání prostřednictvím kurzů, které neposkytují uznávaný stupeň vzdělání.

Toto vzdělávání je poskytováno v rámci škol a školských institucí, v rámci podniků, které poskytují vzdělání pro své zaměstnance prostřednictvím vlastních vzdělávacích institucí nebo lektorů nebo nákupem u specializovaných institucí,

neziskových organizací (nadací, církví, profesní organizace, politické strany apod.), vzdělávací instituce komerčního rázu. Na komerčním základě mohou působit i školy. Dále jsou pořádány rekvalifikační kurzy v rámci aktivní politiky zaměstnanosti Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy. Všeobecně se dá říci, že toto vzdělávání je zaměřeno především na výuku cizích jazyků, využívání počítačů, management a účetnictví.

Ke vzdělávání dospělých v rámci škol slouží zpravidla jiné než denní formy studia. Jsou to:

- večerní – v rozsahu 10–18 hodin týdně v odpolední či večerní době;
- dálkové – samostatné studium spojené s konzultacemi v rozsahu 200–220 hodin za školní rok;
- distanční – samostatné studium převážně prostřednictvím informačních technologií s případnými individuálními konzultacemi;
- kombinované – střídající denní studium s některou z předchozích forem.

Vysoké školy užívají formy distanční a kombinované. Studium touto formou bývá zpravidla o rok delší než studium denní.

„Absolventi studia v jiné než denní formě ve středních či vyšších odborných školách, popř. na vysokých školách získávají po složení předepsaných zkoušek osvědčení nebo titul stejné platnosti jako ve studiu denním.“ [17 str. 56]

Celkovou odpovědnost za vzdělávání, tedy i dospělých, nese Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy. Studium, které v jiných formách, než je studium denní, poskytuje definovaný stupeň vzdělání, je plně v působnosti tohoto ministerstva. Vzdělávání dospělých na vysokých školách, tj. vzdělávání distanční a kombinované (z prezenčního a distančního) a dále celoživotní, vč. univerzity „třetího věku“, jsou v kompetenci vysokých škol. MŠMT vymezuje celkový rámec dalšího vzdělávání a podporuje jeho rozvoj především snahou o reformu vzdělávacích programů a financováním rozvojových programů. Zvláštní působnost má v rekvalifikačním vzdělávání, kde je akreditačním orgánem rekvalifikačních programů.

4.2 Systém investování do vysokoškolského vzdělávání v České republice

Financování vysokoškolského vzdělávání v České republice se řídí zákonem č. 111/1998 Sb., o vysokých školách ve znění pozdějších změn a předpisů. Zákon rozlišuje financování veřejných vysokých škol a soukromých vysokých škol.

4.2.1 Financování veřejných vysokých škol

Dle zákona č. 111/1998 o vysokých školách každá veřejná vysoká škola sestavuje rozpočet na kalendářní rok a hospodaří podle něj. Po skončení kalendářního roku provede vyúčtování svého hospodaření a předloží ho Ministerstvu školství, mládeže a tělovýchovy České republiky a to v termínech určených pro zúčtování finančních vztahů se státním rozpočtem. Tento rozpočet musí být sestaven jako vyrovnaný.

„Příjmy rozpočtu veřejné vysoké školy jsou zejména

- a) dotace ze státního rozpočtu (dále jen „dotace“),
- b) poplatky spojené se studiem,
- c) výnosy z majetku,
- d) jiné příjmy ze státního rozpočtu, ze státních fondů a z rozpočtů obcí,
- e) výnosy z doplňkové činnosti,
- f) příjmy z darů a dědictví." [9 – str.10]

“Veřejná vysoká škola má nárok na dotaci na uskutečňování akreditovaných studijních programů a programů celoživotního vzdělávání, s nimi spojenou vědeckou, výzkumnou, vývojovou, uměleckou nebo další tvůrčí činnost a na rozvoj vysoké školy. Veřejné vysoké škole se může poskytnout dotace na ubytování a stravování studentů. Podmínky dotací, jejich užití a zúčtování se řídí obecnými předpisy pro nakládání s prostředky státního rozpočtu." [9 – str. 10] (Toto se řídí § 5 odst. 2 zákona ČNR č. 576/1990 Sb., o pravidlech hospodaření s rozpočtovými prostředky České republiky a obcí v České republice (rozpočtová pravidla republiky.)

“Pro výši dotací je rozhodný dlouhodobý záměr veřejné vysoké školy, dlouhodobý záměr vzdělávací a vědecké, výzkumné, vývojové, umělecké a další tvůrčí činnosti pro oblast vysokých škol vypracovaný ministerstvem a jeho každoroční aktualizace (dále jen “dlouhodobý záměr ministerstva”), typ a finanční náročnost akreditovaných studijních programů a programů celoživotního vzdělávání, počet studentů a dosažené výsledky ve vzdělávací a vědecké nebo výzkumné, vývojové, umělecké a další tvůrčí činnosti a její náročnost.” [9 – str. 10]

„Veřejná vysoká škola zřizuje tyto fondy:

- a) rezervní fond na krytí ztrát v následujících účetních obdobích,
- b) fond reprodukce investičního majetku,
- c) stipendijní fond,
- d) fond odměn.” [9 – str. 10]

Všechny tyto fondy jsou vytvářeny z hospodářského výsledku veřejné vysoké školy po zdanění. Stipendijní fond je též tvořen převodem poplatků spojených se studiem, fond reprodukce investičního majetku též z odpisů hmotného a nehmotného majetku (toto se řídí rozpočtovými pravidly České republiky).

Prostředky rozpočtu se používají pouze na financování činností, pro které byla veřejná vysoká škola zřízena, a na financování doplňkové činnosti, kterou se rozumí činnost, již veřejná vysoká škola vykonává za úplatu, a která navazuje na její vzdělávací, vědeckou, výzkumnou, vývojovou, uměleckou a další činnost, nebo také činnost související s efektivnějším využitím lidských zdrojů a majetku veřejné vysoké školy.

4.2.2 Financování soukromých vysokých škol

Soukromé vysoké školy nejsou primárně financovány ze státního rozpočtu. Právnícká osoba, která získá od Ministerstva školství oprávnění působit jako soukromá vysoká škola, má povinnost zajistit finanční prostředky na vzdělávací, výzkumnou,

vývojovou, uměleckou a další tvůrčí činnost. V některých případech může Ministerstvo školství poskytnout soukromé vysoké škole, která působí jako obecně prospěšná společnost, finanční podporu ve formě dotace. Tato dotace je poskytována na „uskutečňování akreditovaných studijních programů a programů celoživotního vzdělávání, s nimi spojenou vědeckou, výzkumnou, vývojovou, uměleckou nebo další tvůrčí činnost.“ [9 – str. 21]

„Podmínky dotací, jejich užití a zúčtování se řídí obecnými předpisy pro nakládání s prostředky státního rozpočtu. Výše dotací (...) se určuje na základě dlouhodobého záměru soukromé vysoké školy a jeho každoroční aktualizace, dlouhodobého záměru ministerstva, typu a finanční náročnosti akreditovaných studijních programů, počtu studentů a dosažených výsledků ve vzdělávací a vědecké, výzkumné, vývojové, umělecké nebo další tvůrčí činnosti a její náročnosti.“ [9 – str. 21]

4.3 Systém investování do vysokoškolského vzdělávání ve světě (vybrané země)

V následujícím textu jsou stručně nastíněny některé nejvýznamnější systémy financování vysokoškolského vzdělávání, jak se s nimi můžeme setkat ve vyspělém světě. Podrobnějším rozbořem se zabývá kapitola 7.

4.3.1 Austrálie.

Program školného v Austrálii nese název Higher Education Loan Program (HELP). Navazuje na předchozí program HECS.

Zjednodušeně lze popsat systém financování terciárního vzdělání v Austrálii pomocí principu založeném na půjčce na financování školného. Tato půjčka je splatná až po ukončení studia a to pro absolventy za zvýhodněných podmínek, tak aby nebyl příliš znesnadněn vstup do samostatného života. Absolvent nesplácí půjčku škole ihned po jejím absolvování, ale až po absolutoriu. Bývalý student, v té době již pracující

člověk, může začít splácet až v okamžiku, kdy jeho příjem překročí průměrnou mzdu v zemi o 10 % (např. v roce 2008 to bylo 39 825 australských dolarů).

Tento systém má jednu nespornou výhodu – půjčka není úročena, ale pouze upravována o vliv inflace (valorizována), takže její reálná hodnota se po celou dobu svého trvání nemění.

V případě, že některý student má možnost půjčku splatit dříve (před začátkem semestru), je mu to umožněno dokonce se slevou 25 %. Výše splátek je progresivní a je pro každého individuálně odvozena z výše jeho platu – od 4 % u těch, kteří mají příjem vyšší jak 40 tisíc AUD ročně až po 8 % u těch, kdo si ročně vydělají více jak 75 tisíc AUD.

Je především v zájmu školy, aby její absolvent byl v zaměstnání úspěšný. Pokud nedosáhne ani minimálního příjmu, školené již splácet nemusí a vysoká škola tak přichází o prostředky vynaložené na vzdělání takového absolventa.

4.3.2 Velká Británie

„V Anglii prošel novodobý systém placení školného na veřejných vysokých školách dvěma zásadními změnami. První bylo zavedení školného ve výši 1000 liber v akademickém roce 1998/1999. Výše školného byla každoročně upravována o výši inflace. Posledním rokem, kdy se aplikoval tento tzv. starý systém, byl rok 2005/2006 a v této době činilo školné 1175 liber. Od roku 2006 se systém placení školného změnil. Školy mají možnost vybírat školné až 3000 liber a jedná se o systém odloženého školného. Školné se opět každoročně zvyšuje o míru inflace a pro akademický rok 2009/2010 je jeho maximální výše stanovena na 3225 liber ročně. Zásadní změnou je ale to, že studenti neplatí školné předem, ale berou si jakousi půjčku, která je splatná až po ukončení studia v závislosti na jejich příjmu.“ [12 str. 31] Výši školného si určují univerzity samostatně. Student má možnost požádat o studentskou půjčku na pokrytí školného. Její výše je odvislá od školného stanoveného vybranou univerzitou a nezávisí

na výši příjmu žadatele nebo jeho rodiny. Tato půjčka je úročena v závislosti na míře inflace. Po překročení minimální stanovené hranice příjmu se splácí 9 % z příjmu přesahující daný limit. „Minimální hranice příjmu i přesné podmínky poskytnutí půjčky se v jednotlivých částech Velké Británie liší (například Skotsko nabízí jiné financování studia než Anglie).“ [14] I když se zpočátku objevovaly negativní postoje studentů na zavedení školného, do tří let po jeho zavedení prakticky vymizely

4.3.3 Spojené státy americké

V USA existují školy soukromé i veřejné, avšak na všech se platí školné. U veřejných vysokých škol je to od 8 do 16 tisíc USD, u soukromých od 16 do 30 tisíc USD. Soukromé školy mívají výhodnější systém stipendií. Na prestižních školách může školné vystoupat až k 50 000 USD za rok.

V roce 2001 byl ve Spojených státech amerických spuštěn program nazvaný MyRichUncle. Za jeho vznikem stojí dva ekonomové, Vishal Garg a Raza Khan, V roce 1999 založili společnost MyRichUncle (MRU) Holdings, Inc, která se zabývá investicemi do vzdělávání na základě podílového financování. „Smyslem programu je poskytnout studentovi finanční částku potřebnou k úhradě všech nákladů spojených se studiem a umožnit návštěvu a výběr školy dle schopností a vlastního uvážení studenta.“ [18 str. 7] Smyslem takto poskytované finanční částky je investice do vzdělání, jejímž úkolem je „vyplnit mezeru mezi příjmy potřebnými ke studiu a vlastními zdroji studenta.“ [18 str. 7] Jeho výše se pohybuje v rozmezí od 1500 do 50000 USD u některých oborů až 70000 (např. ekonomie, práva, medicína). „Po absolvování školy má student povinnost odvádět po předem definovanou dobu určité procento ze svých příjmů. Po ukončení stanovené periody se závazek ruší, bez ohledu na to, kolik reálně účastník zaplatil zpět.“ [18 str. 7]

Studentům v USA je věnována mnohem větší pozornost, než je zvykem jinde. Školám jde zde hlavně o úspěšnost studenta v budoucím povolání, protože od ní je výše školného většinou odvozena. Vyučující jsou proto se studenty v mnohem užším

kontaktu, což jejich výsledkům značně napomáhá. Málokoho tedy překvapí, že 8 z 10 nejlepších univerzit světa podle žebříčku ARWU (Academic Ranking of World Universities) se nachází v USA.“ [15]

5 Hodnocení stávajících systémů financování vzdělávání

„Přístup k terciárnímu vzdělávání je v České republice umožněn všem uchazečům, kteří splnili podmínku složení maturitní zkoušky a následně uspěli v přijímacím řízení umožňujícím vstup do terciárního vzdělávání. Terciárního vzdělání může uchazeč dosáhnout buď na profesně orientovaných vyšších odborných školách, které během 2 - 3,5 let připravují absolventy na přímý vstup na trh práce, nebo v rámci bakalářského a navazujícího magisterského studia na vysoké škole.“ [11 str. 109] Vzdělávací systém v České republice se vyznačuje vysokou selektivností: Je logické a pochopitelné, že nejvyššího vzdělání nemohou dosáhnout všichni, neboť lidé mají různé zájmy, schopnosti, dovednosti a motivaci ke vzdělání. Velmi diskutovaným je však téma rovnosti příležitostí, tzn. „odstraňování zjevných forem institucionální selekce a diskriminace ve vzdělávací soustavě (např. příliš časně dělení žáků do odlišných vzdělávacích proudů).“ [10 str. 290] „Nemohou-li určité výše vzdělání dosáhnout všichni, pak imperativ rovnosti k přístupu ke vzdělání znamená, že šance na studium mají být stejné pro všechny se stejnými schopnostmi a motivací studovat bez ohledu na jejich sociální původ.“ [10 str. 290] „Moderní společnosti usilují o to, aby veřejné investice do vzdělávání byly maximálně efektivní. Proto se snaží zajistit, aby při omezeném počtu příležitostí mohli studovat ti, kdo jsou nadanější, talentovanější a motivovanější, bez ohledu na sociálně-ekonomické a kulturní charakteristiky výchozí rodiny.“ [16 str. 8]

Vysoká selektivnost českého školství je způsobena hlavně nedostatečnými kapacitami veřejných vysokých škol a z toho vyplývající neschopností uspokojit převyšující poptávku po terciárním vzdělávání, ale i zděděným vzdělávacím systémem z komunistické éry, který měl k proklamovanému ideálu rovných šancí na vzdělání velice daleko. „Od roku 1999 působí na vzdělávacím trhu v České republice vedle veřejných vysokých škol také soukromé vysoké školy.“ [11 str. 114] I přes obavy existenčního rázu ze strany zřizovatelů soukromých vysokých škol zajistit pro školu kvalitní zázemí (personální, materiální, finanční, prostorové, informační, ...) mezi českými studenty zájem o soukromé vysoké školy roste. Příčinou tohoto růstu jsou

naprosto nepostačující kapacity veřejných vysokých škol, „které v důsledku špatného systému přijímacího řízení a odmítání reforem směřujících k jeho nápravě každoročně odmítají přijmout do bakalářských programů polovinu uchazečů. Odmítnutí uchazeči pak vítají alternativní možnost studia na škole soukromé i za cenu placení školného (to se pohybuje v rozmezí 25 000 – 120 000 Kč/rok).“ [11 str. 114 – 115]

Skutečností, která potvrzuje hypotézu o vyšší motivaci studentů školu dokončit při jejich finanční spoluúčasti, je porovnání tzv. úmrtnosti studentů na veřejných a soukromých vysokých školách. Zatímco u veřejných vysokých škol se tento ukazatel pohybuje na téměř 40 % studentů, u soukromých škol je to pouze 5 – 10 % studentů. Z uvedeného vyplývá, že finanční spoluúčast studentů vede k vyšší motivaci školu dokončit. „Naopak studenti veřejných škol, kteří v České republice školné neplatí, ve velké míře školu opouštějí předčasně a berou tak šance jiným, kteří nemohli být přijati z důvodu nedostatečných kapacit.

„Veškerá dostupná sociologická a statistická evidence hovoří zcela jasně: účinným a efektivním, i když jistě ne zcela jediným nástrojem snižování vzdělanostních nerovností, je masivní expanze vzdělávacích příležitostí ve vyšších úrovních vzdělávacího systému.“ [16 str. 8 - 9] Je vědeckými výzkumy dokázáno, že v zemích, kde vzdělávací systém expandoval rychleji, došlo ke zvýšení šance na studium na vysoké škole pro děti z rodin, kde rodiče nedosáhli vysokoškolského vzdělání (tzv. dělnické rodiny) a přiblížila se šanci dětí z rodin s vysokoškolsky vzdělanými rodiči (tzv. rodiny odborníků). Naopak v zemích, kde tato expanze probíhala pomalu (mezi nimi je i Česká republika) se rozevírání nůžek vzdělanostních nerovností mezi sociálními vrstvami spíše zvětšovalo. Z výzkumů v zemích, kde proběhla reforma vzdělávacího systému, vyplývá, „že reforma vzdělávacího systému, která není spojená s růstem vzdělanostních příležitostí, nemůže negativní trend vývoje nerovností zvrátit.“ [16 str. 9] Na druhou stranu je prokazatelné, že pouhý růst vzdělávacích příležitostí také není řešením. Měla by totiž být uspokojena i poptávka skupin, které jsou v soutěži o omezený počet příležitostí ve výhodnějším postavení (kulturní a sociálně-ekonomické).

Vzdělání je důležitým faktorem ekonomické výkonnosti. Investování do vzdělávání pouze z veřejných zdrojů je však neúnosné. Počty vysokoškolských studentů v rozvinutých zemích stále rostou. Poskytování kvalitních vzdělávacích služeb je však nákladnou záležitostí a o veřejné prostředky se musí dělit s jinými prioritami (jinými veřejnými výdaji – např. důchody, lékařskou péčí, atd.). Kvalita vzdělávání je však důležitým prvkem.

5.1 Kdo má platit za vzdělání?

Otázka toho, kdo má platit za vysokoškolské vzdělání je zdánlivě triviální. Ve skutečnosti je však velice složitým a ožehavým tématem. Je dále únosné financování vysokého školství z veřejných zdrojů? Jak bylo uvedeno výše, financování z veřejných zdrojů má závažný nedostatek, kterým je jeho omezenost. Veřejný rozpočet není bezedný, proto nelze počítat s takovými investicemi do vzdělávání, jakých by bylo potřeba. Tato problematika úzce souvisí s kvalitou poskytovaného vzdělávání a schopností adaptace na měnící se ekonomické podmínky. Tržní mechanismus dokáže lépe sladit dovednosti a preference absolventů s potřebami trhu práce.

„Existuje obecná shoda o třech problémech, jimž čelí vysoké školství:

- univerzity se potýkají s nedostatkem zdrojů (Greenway, Haynes 2002);
- podpora studentů je nedostatečná (Callender, Wilkinson 2003);
- přístup ke vzdělání je nerovný (například v Británii v roce 2002 šlo na univerzitu 81 procent dětí z rodin duševně pracujících, srovnatelné číslo u dětí z rodin manuálně pracujících bylo 15 procent ...)” [16 str. 21]

Panuje shoda s dvěma základními cíli

- „posílení kvality a rozmanitosti, jak pro tyto cíle samotné, tak z důvodu ekonomické výkonnosti;
- zlepšení přístupu ke vzdělání, opět z důvodů efektivnosti i spravedlnosti.“ [16 str. 21]

Proti financování vzdělávání z vlastních zdrojů existují mnohé argumenty jako například argument, dle kterého je vysokoškolské vzdělání základním právem, a proto by mělo být zdarma, další tvrdí, že požadovat za vzdělání peníze je nemorální, nebo také, že ve vysokém školství není místo pro elitářství a také, že absolventi platí za své vysokoškolské vzdělání prostřednictvím daně z příjmu. Tyto argumenty lze však rozumně vyvrátit.

Z práva na vzdělání nevyplývá jeho bezplatnost. Stejně tak jako z práva se najíst nevyplývá právo na bezplatné poskytování potravin. Spravedlivý systém by měl poskytovat vzdělání bezplatně pouze v době studia. S tímto souvisí i argument týkající se morálnosti placení za vzdělání. „To, že je něco bezplatné, lze odůvodnit efektivností, pokud selhání trhu neumožňuje zákazníkovi si vybírat, anebo spravedlností, pokud danou komoditu konzumují všichni (...) vysokoškolské vzdělání nesplňuje ani jedno z daných kritérií.“ [16 str. 21] Předpokládá se, že studenti jsou dobře informovaní o možnostech studia (mají dostatek času si informace dohledat, zeptat se na ně, požádat o radu atp.) a podle těchto informací se rozhodnout zda půjdou studovat na vysokou školu či ne a také mají možnost volby mezi univerzitami a studijními obory. Toto však neplatí například o lékařské péči, proto je poskytována bezplatně. Na argument týkající se elitářství lze pohlížet dvěma směry – sociální elitářství by skutečně nemělo ovlivňovat přístup na univerzity, naopak elitářství intelektuální je žádoucí. „Cílem z hlediska spravedlnosti by měl být systém, v němž možnost nejnadanějších studentů studovat na intelektuálně nejnáročnějších univerzitách není vázána na jejich socioekonomický původ.“ [16 str. 22] Definice spravedlnosti dle OECD: „Spravedlivé systému terciárního vzdělávání jsou ty, které dokážou zajistit, aby přístup k vysokoškolskému vzdělání, participace na něm a efekty, které plynou z jeho dosažení, závisely jen na schopnostech jedince a jeho studijním úsilí. Jinými slovy, takové systémy zajišťují, aby možnost rozvinout potenciál člověka v terciárním vzdělávání nebyla závislá na neovlivnitelných osobních a sociálních okolnostech jako například sociální původ, pohlaví, etnická příslušnost, imigrační status, místo bydliště, věk nebo invalidita.“ [3 str. 97] Financování vysokoškolského vzdělání z daní, které zaplatí ze svého příjmu absolventi, není spravedlivé, protože daň z příjmu platí i neabsolventi. Mimo to má

zdanění své hranice, takže se vzrůstajícím počtem studentů by docházelo k poklesu reálných finančních prostředků na jednoho studenta.

5.2 Proč platit?

Vysokoškolské vzdělání má přínos jak pro jednotlivce, tak pro společnost. Přínos vzdělání lze však velmi obtížně kvantifikovat, neboť lze těžko oddělit účinky vzdělání od ostatních determinant produktivity jedince, jako jsou například schopnosti, dovednosti, zkušenosti atd. Vzdělání je však signálem pro budoucí zaměstnavatele odlišující daného uchazeče od ostatních uchazečů bez vzdělání. Existují důkazy o značné soukromé návratnosti titulu, z čehož vyplývá efektivita spoluúčasti studentů na nákladech na vzdělávání.

O formě spoluúčasti studentů na financování vzdělávání se vedou již poměrně dlouhou dobu diskuse. Jako nejschůdnější řešení, které povede k rovnému přístupu je zavedení dobře konstruovaných studentských půjček. „Příspěvky absolventů by měly být založeny na dostatečně vysokých studentských půjčkách se splátkami závislými na příjmu a s rozumným úrokem, které by pokryly školné a realistické životní náklady.“ [16 str. 24] Půjčka by měla vyřešit problémy jako je chudoba studentů, využívání drahých úvěrů ke kreditním kartám, časově náročné vydělávání peněz nebo spoléhání na podporu rodiny.

Splátky založené na příjmech znamenají, že student splácí půjčku až v době, kdy už je absolventem a je výdělečně činný. Půjčku by bylo možné vybírat společně s daní z příjmu nebo pojistným do té doby, než dojde ke splacení půjčky. V tomto případě se ale nemůže jednat o běžné půjčky, jak je známe, neboť půjčka na financování investic do lidského kapitálu vystavuje zájemce vyšším rizikům a nejistotě než například půjčka na nákup domu. Nejistota a riziko je v tomto případě i na straně nabídky. Věřitelé nemají žádnou záruku, že dlužník bude svůj dluh splácet (nezíská kvalifikaci, nízký příjem, atp.), proto si účtují rizikové pojištění. To opět vede k nespravedlnosti, neboť věřitelé upřednostňují dlužníky, kteří mají čím ručit.

5.3 Tři pilíře financování terciárního vzdělávání

Nově navržený systém financování vysokoškolského vzdělávání by se měl opírat o tři pilíře:

1. „variabilní školné napomáhající efektivní alokaci zdrojů ve vysokém školství;
2. dobře nastavené půjčky zajišťující usnadnění spotřeby a napomáhající tak efektivní alokaci prostředků v rámci životního cyklu jednotlivce;
3. opatření k posílení přístupu ke vzdělání v zájmu větší spravedlnosti.“ [16 str. 29]

5.3.1 Pilíř 1: Variabilní školné

Variabilní školné slouží univerzitám k tomu, aby měly možnost měnit školné podle svých potřeb, podle cenové náročnosti jednotlivých oborů. Variabilní školné otevírá financování vysokých škol a přispívá k autonomii univerzit, pokud jde o jejich příjmy. „Variabilní školné je nejen efektivnější než paušální školné, ale také spravedlivější, zejména protože umožňuje redistribuce od bohatších k chudším. (...) Variabilní školné zavádí vyšší poplatky pro ty, kdo si je mohou dovolit (všimněme si, že u půjček závislých na příjmech se „může dovolit“ týká výtěžku absolventa, nikoliv rodinných poměrů studenta). Redistributivní politika pomáhá chudým lidem tyto poplatky splatit. (...) Proto je tato strategie velmi progresivní. Přesunuje zdroje od těch, kteří jsou na tom dnes nejhůře (ti dostanou grant) k těm, kteří na tom budou nejhůře zítra (ti díky splátkám závislým na výši příjmu svou půjčku plně nesplatí).“ [16 str. 30] Další výhodou je, že prestižní vysoké školy si mohou dovolit účtovat vyšší školné, než univerzity, které tak vysoké kvality nedosahují a tím se od nich odlišit. Tzn., že pokud student studuje na univerzitě, která nedosahuje věhlasu a kvality mezinárodně uznávaných univerzit, bude v závislosti na nižší kvalitě univerzity platit i nižší školné, což je spravedlivější. „Výsledný obrázek. Univerzity stanovují školné pro jednotlivé programy, i když pouze do určitého maxima (...). Školné by ovlivňovaly vzdělanostní faktory (pověst univerzity z hlediska pedagogického, procento dostudovaných, další

uplatnění a procento zaměstnaných) a širší aspekty (starobylé budovy, přístup do centra města). [16 str. 31]

Variabilní školné samo o sobě by představovalo překážku pro přístup, proto ve strategii figurují ještě další dva pilíře.

5.3.2 Pilíř 2: Dobře navržený systém půjček

Měl by být navržen takový systém půjček, který nezatěžuje rozpočet rodiny studenta v době jeho studia. Splátky půjček by měly být závislé na příjmech absolventa s úroky zhruba odpovídajícími nákladům státu na půjčení peněz. Půjčka by měla pokrývat školné a realistické životní náklady a měla by být dostupná každému studentovi bez ohledu na příjmy jeho samotného, nebo jeho rodiny. Student by ale měl mít možnost se rozhodnout splatit svůj dluh dříve než po skončení studia. Výše úrokové sazby by měla záviset se státními náklady na půjčení peněz. „Při delších obdobích bez práce však může půjčka spirálovitě růst. Z čistě racionálního hlediska by to nemělo vadit, protože splátky nikdy nepřekročí stanovené procento měsíčních příjmů a pokud dlužník splácení nedokončí, nic se neděje. Ale v praxi dělají vysoké nominální dluhy lidem starosti.“ [16 str. 31]

5.3.3 Pilíř 3: Aktivity na podporu přístupu ke vzdělání

Vzhledem k nedostatečné informovanosti potenciálních studentů se vyskytuje překážka pro aplikaci systému a tou je averze k dluhu. Řešením je opatření proti sociální exkluzi v přístupu ke vzdělání. Ta může mít příčiny ve finanční chudobě, informační chudobě a nekvalitním nižším vzdělání. Je proto nutné přijmout opatření proti těmto příčinám. Například jako opatření proti finanční chudobě by bylo možné zavést plné stipendium studentům prvních ročníků z chudých poměrů. Tito studenti nemusejí být dobře informováni, zda se hodí na univerzitu. Na konci prvního ročníku už to však vědí a proto vzrůstá jejich ochota financovat zbytek svých studií alespoň

částečně z půjčky. U absolventů s nízkými příjmy a nezaměstnaných by v případě celoživotně nízkých příjmů bylo možné odepsat nesplacenou půjčku po určitém předem stanoveném počtu let. U zaměstnanců veřejného sektoru by se mohly půjčky progresivně odepisovat, absolventům pečujícím o malé děti či jiné závislé jedince by mohla být půjčka částečně prominuta.

Informační chudobě je nutné předcházet již od útlého věku dětí na nižších stupních škol, aby pak nedocházelo k případům, kdy člověka nikdy ani nenapadne jít studovat na vysokou školu a přitom by předpoklady pro studium měl.

6 Hodnocení českého návrhu systému dofinancování vzdělávání školním

Jak již bylo uvedeno výše, kolem otázky spoluúčasti na financování vysokoškolského vzdělávání se vedou diskuse jak v odborné, tak v laické veřejnosti. Nejucelenější komplex návrhů spolufinancování studentů nabízí Bílá kniha terciárního vzdělávání, která je strategickým textem. Názory na ni se však různí.

Bílá kniha uvádí, že „Česká republika patří v rámci OECD k zemím s vysoce podprůměrnými výdaji na terciární vzdělávání, a to bez ohledu na typ indikátoru. Vyjádřeno podílem výdajů na terciární vzdělávání na HDP v paritě kupní síly patří Česká republika k zemím s vůbec nejnižšími výdaji.“ [3 str. 81] Oproti tomu země, s již v minulosti nadprůměrným podílem výdajů na HDP, vykazovaly v minulých letech další a výraznější růst těchto výdajů. Veřejné výdaje na studenta však, vzhledem k vysokému nárůstu počtu studentů a nízkému nárůstu veřejných výdajů, v těchto zemích klesaly. V České republice v tom samém období (1995 – 2004) došlo k nejrapidnějšímu poklesu veřejných výdajů na studenta v rámci celé OECD. [3 str. 82]

Zvyšování počtu studentů na vysokých školách je pozitivní jev, neboť se tak vyrovnává převis poptávky po terciárním vzdělávání nad jeho nabídkou. Problémem však je nedostatek veřejných zdrojů. Dalším problémem je nízká míra úspěšného ukončení studií a vysoká průměrná doba trvání neúspěšných studií. Stále se snižující objem výdajů na jednoho studenta vede ke zhoršování kvality vzdělávání a k neuspokojování narůstající poptávky. Veřejné výdaje však nelze donekonečna zvyšovat, neboť jsou fiskálně omezeny. O veřejné prostředky se veřejný rozpočet vzdělávání dělí s dalšími veřejnými rozpočty, jak již bylo zmíněno výše.

Autoři Bílé knihy se domnívají, že „výrazného nárůstu prostředků na terciární vzdělávání lze dosáhnout pouze současným navyšováním veřejných a soukromých prostředků.“ [3 str. 84] Soukromé prostředky mají být doplňkem k veřejným zdrojům.

Podíl veřejného financování by měl i po reformě dominovat, ale měl by reflektovat existenci pozitivních externalit. Zachování stávající výše objemu veřejných prostředků při rostoucí výši objemu soukromých prostředků, je předmětem politické volby a závazků. Také posilováním alokační a produktivní efektivity systému je nutno dosahovat nárůstu disponibilních prostředků. Pro vytvoření nového návrhu systému financování je užitečné vzít si příklad ze zemí, kde již tento problém je zcela nebo částečně vyřešen. Ke snížení nerovností v přístupu ke vzdělání může být možným příkladem skandinávský model systému všeobecné a přímé finanční podpory studentů. V prostředí České republiky je však tento model nesnadno aplikovatelný vzhledem k nemožnosti navyšování veřejné finanční podpory terciárního vzdělávání, jak již bylo předesláno výše.

Je tedy třeba se inspirovat v zemích, které do systému financování terciárního vzdělávání zapojují soukromé finanční prostředky a zároveň se jim daří eliminovat sociální bariéry přístupu ke vzdělání. Takovýto model se těžko obejde bez role samoregulačních mechanismů, skutečné konkurence poskytovatelů a poptávky po vzdělávání. „To zároveň vyžaduje, aby zájemci o studium a všichni aktéři měli kvalitní informace nejen o vzdělávacích příležitostech a kvalitě, ale i o podmínkách na trhu práce. V neposlední řadě je třeba vymezit prostor pro to, aby aktéři na straně poptávky a nabídky nesli za svá informovaná rozhodnutí odpovídající zodpovědnost.“ [3 str. 86]

K zajištění funkčnosti systému je třeba zmírnit dlouhodobý agregátní převis poptávky, zavést systém cenových signálů a kontroly kvality, zajistit snadný přístup k přehledným informacím. Je tedy žádoucí:

1. „zpřísnit léty rozvolněný systém poskytování veřejných prostředků, posílit prvky motivující školy i studenty k racionálnějšímu a efektivnějšímu jednání a eliminovat prostor pro černé pasažéry (free-riding) využívající systém na úkor celku,
2. zavést přímou veřejnou finanční podporu i studentů soukromých škol,
3. snížit tlaky profesních uskupení na permanentní zvyšování formálních vzdělanostních nároků pro výkon profesí,
4. zavést odložené kontingenčně splácené školné,

5. zvýšit nabídku vzdělání díky zapojení dalších soukromých zdrojů.“ [3 str. 86]

I po reformě je třeba zachovat část spolufinancování vzdělávání z veřejných zdrojů. „Roli státu a jeho institucí je třeba zachovat a případně doladit tam, kde existují známé nedokonalosti trhu s lidským kapitálem, jako jsou výrazné pozitivní externality a nekompletní informace o rizikovitosti investic do lidského kapitálu.“ [3 str. 86] Pozitivní externalitou se rozumí především společenské výnosy ze vzdělání, které budoucí studenti (uchazeči o vzdělávání) neberou v potaz. Není však třeba plné angažovanosti, tomuto účelu postačí i vhodná koordinující, iniciující či regulační role. Mechanismus financování se skládá z různých segmentů, které jsou navzájem propojeny, doplňují se, jeden je podmíněn druhým. K zachování dobrého fungování systému je nutné dbát o to, aby žádný z těchto segmentů nebyl vynechán ani oslaben.

6.1 Možné nástroje financování uváděné v Bílé knize

6.1.1 Normativní kanál financování

Normativem se rozumí výše státního příspěvku na žáka. Jde o nejrozšířenější alokační prostředek financování terciárního vzdělávání v zemích OECD, což dokládá i případ České republiky. Jeho výhodou je transparentnost, předvídatelnost, minimální prostor po lobbying a korupci. Je tedy užitečné zavedení normativní způsob financování v České republice zachovat. Měl by však nadále odrážet přítomnost pozitivních externalit a být posílán přímo vzdělávacím institucím, které jsou prostředníkem normativu. Vysoké školy jako prostředník normativu plní jeho primární účel, tj. vzdělání občanů. „V tomto směru je žádoucí, aby normativ (snížený o investiční část) mohli nárokovat studenti získávající vzdělání na školách soukromých.“ [3, str. 87] Tento krok by narovnal postavení studentů veřejných a soukromých vysokých škol a také konkurenční podmínky a zároveň by zvýšil konkurenci mezi vysokými školami. Tyto normativy by měly méně zohledňovat vstupy (tj. počet studentů přijatých ke studiu v prvních ročnících) ale výstupy (tj. počet absolventů). Pro přidělování normativů by

měly být stanoveny přísné podmínky. „Po vzoru zemí jako je Finsko, Švédsko, Nizozemsko, Austrálie (OECD, 2008, 4/97) doporučujeme do podkapitoly normativní integrovat i současnou podkapitolu investičních prostředků. Rozdělování prostředků se tak bude realizovat na základě konkurenčního mechanismu a bude se odvíjet od schopnosti škol přilákat studenty. [3, str. 87] Zodpovědnost za manažerská a strategická rozhodování, stejně jako plánování se tak přesune z úrovně státní na úroveň vysokých škol. Školy tak budou hrát i roli investora.

Současný nedořešený a rozvolněný systém je třeba do budoucna doladit tak, aby se předcházelo neefektivnímu chování například ze strany studentů. Někteří z nich mají neopodstatněné tendence k prodlužování dokončování studia, popřípadě k prodlužování neukončeného studia. Další neefektivitou je přijímání tzv. mrtvých duší. Hlavní motivací ke studiu musí být pracovní a kariéerní uplatnění. V rámci zpřísnění systému normativů, je třeba dořešit zejména:

- koeficienty ekonomické náročnosti studijních programů,
- nerozlišování mezi formami studia (odlišnost v jejich nákladové náročnosti by se měla do budoucna promítnout v jiných parametrech, například ve školném)
- pečlivé posouzení motivačních a nákladových efektů relace mezi normativem bakalářských a magisterských studijních programů (vzhledem k faktické diverzifikaci směrem dolů k bakalářským programům)
- snížení podílu normativní složky financování doktorandského studia (poskytování významné části prostředků skrze kanály financování výzkumu a vývoje jako je grantová agentura)

Úprava a posílení normativně rozdělené kapitoly rozpočtu počítá s reálným růstem rozpočtu na terciární vzdělávání. Jedná se o relativně stabilní způsob financování (za předpokladu, že je škola schopna získat nové studenty, udržet stávající studenty a mít absolventy). V případě nárůstu počtu studentů by se výše normativu měla odvíjet od výše školného účtovaného v minulém období. Tímto způsobem budou finance směřovat k těm vzdělávacím institucím, kde poptávka výrazně převyšuje nabídku. Školy, které v minulém období nedosáhly nárůstu počtu studentů tak v dalším období nedosáhnou

nárůstu počtu financí. „Financování tímto bude fakticky navázáno také na indikátory trhu práce, ale nepřímo skrze poptávku založenou na kvalitních informacích. Konkurence škol při získávání studentů by měla být jedním z řady faktorů racionalizace fungování škol. (...) Administrativně-informačně- finanční systém by měla spravovat instituce, kterou v dalším nazýváme veřejný studijní fond (VSF), do jejíž agendy by spadala i administrativa školného, studentských půjček a jejich splácení.(OECD, 2008, 4/178).“ [3, str. 89]

6.1.2 Finanční podpora studentů

Dle Bílé knihy nepřímá finanční pomoc studentům ze strany rodičů a školy nedostatečně garantuje rovný přístup ke vzdělávání. K zajištění rovného přístupu je třeba zavést systém přímé podpory, ať již formou studentských půjček, grantů či cílených sociálních stipendií. Tato podpora by měla proto být dostupná každému studentovi bez ohledu na jeho finanční situaci a ochotu rodičů studenta podporovat.

Každý student by měl mít jednou za život nárok na **základní studijní grant**, a to v jednotné výši pro standardní dobu studia. Finance na tento grant by byly získány fiskálně neutrálním převedením (tzn. takovým, které by nezatížilo státní rozpočet více než současný systém financování terciárního vzdělávání) rozličných forem nepřímé podpory rodičům. V současné legislativě je totiž student chápán až do dosažení věku 26 let jako vyživované dítě závislé na rodině. Toto však neodpovídá skutečnosti, kdy studenti mnohdy žijí odděleně od rodičů, sami či se svými životními partnery a studium si hradí částečně nebo zcela z vlastních zdrojů. V případě překročení standardní doby studia by byl tento grant převeden do zvláštní půjčky, která by nemusela být reálně úročena. Toto je mechanismus, kterým se zvýší motivace studentů dokončit studium ve standardní době.

Dále by každý student měl mít nárok na **základní studijní půjčku** ve všech typech programů, formách studia i škol (včetně soukromých vysokých škol). Základní studijní půjčka by se měla skládat ze dvou částí:

1. základní studijní půjčka na životní náklady

- takováto půjčka by měla mít stanoven svůj strop odvozením od oficiálního životního minima. Maximální roční výše půjčky by se měla snižovat v závislosti na věku. Doba nároku by měla být maximálně o 1 rok delší než je standardní doba studia.

2. základní studijní půjčka na úhradu školného

- zde by měl strop školného být nastaven shodně ve výši školného na veřejných vysokých školách

Systém studijních půjček a grantů by měl být doplněn **cílenými sociálními stipendii** pro studenty s velmi slabým ekonomicko-sociálním zázemím v případě, že základní studijní půjčka nebude u těchto studentů dostačující.

6.1.3 Odložené a kontingenčně splácené školné

Jak již bylo mnohokrát zmíněno, potřebě zvýšení přísunu finančních prostředků do terciárního vzdělávání nebude možné vyhovět jinak, než zavedením školného. Školné zavádí do problematiky financování cenový signál, který je důležitý pro funkčnost zpětnovazebných regulačních mechanismů. Zkušenosti ze zemí, kde již školné úspěšně zavedeno bylo, dokládají, že přínosy zavedení školného v České republice výrazně převyšují problémy spojené s jeho zavedením. Společně s půjčkami a studijními granty není na místě obava z vytváření bariér pro vstup studentů z nižších sociálních vrstev. Ba právě vstupu těchto studentů napomáhají. Musíme mít ale na paměti, že školné se nemůže stát dominantním zdrojem financování.

Školným se v této souvislosti rozumí systém odložených a kontingenčně splácených poplatků za vzdělání. „Stanovení školného ve výši jednoho průměrného vysokoškolského platu by představovalo téměř zdvojnásobení současných příjmů škol z normativů. Pojato jinak, školné od jednoho studenta by škole přineslo prostředky ve výši jednoho normativu navíc. To umožní škole přijmout dalšího studenta, který ovšem také přinese škole školné. Z uvedeného plyne, že zavedení školného bude mít multiplikativní efekt, který se rozdělí mezi nárůst počtu míst a nárůst finančních prostředků na studenta.“ [3 str. 91] Dobře nastavené systémy odloženého a kontingenčně spláceného školného nemají negativní dopad na přístup ke studiu ani u

zájemců se slabším sociálním původem. Tato reforma by měla vést k vyšší efektivitě a většímu otevření systému. Pokud to tak skutečně bude, výrazně se zlepší přístup dnes sociálně znevýhodněných uchazečů. Toto dokládají empirické zkušenosti ze zemí, které již s tímto systémem pracují.

Tento systém je založen na předpokladu, že školné neplatí studenti, ale až absolventi ze svých budoucích příjmů. „V takovém případě student požádá VSF o zprostředkování půjčky na školné (odložené školné). Student však bude mít možnost školné zaplatit okamžitě a to sníženou sazbou. Tím se sníží finanční nároky na fond půjček. Školy nebudou smět podmiňovat přijetí studenta ochotou či schopností platit školné okamžitě.“ [3 str. 92] Veřejný studijní fond takto vyplatí část odloženého a kontingenčně spláceného školného za každého studenta hned a zbytek podle toho, jak bude absolvent půjčku splácet. Školné však bude mít stanoveno stropy, které budou odstupňovány podle podílu soukromých výnosů ze vzdělání. Tyto stropy by měly být vyhlášovány pro nadcházející školní rok s dostatečným předstihem.

6.1.4 Splácení půjček

„Agenda poskytování a splácení všech studijních půjček (ZSP na živobytí a školné a zvláštní studijní půjčky) by měla být administrována jednotným systémem. Splátková povinnost absolventa by měla být ztotožněna s daňovou povinností fyzických osob (DPFO) včetně legislativy a administrativy realizující výběr DPFO a vymáhání daňových pohledávek. Jen tak, při využití již existujícího administrativního aparátu, lze udržet nízké náklady na výběr splátek, zajistit vysokou úspěšnost výběru splátek a v konečném důsledku zajistit nízké reálné úročení půjček.“ [3 str. 93] Splátky by bylo vhodné odvádět pravidelně měsíčně zálohově a posléze by mělo být vyhotoveno roční zúčtování zdanitelných příjmů, ze kterých by byla vypočítána výše roční splátky. Závazek by měl být úročen a splácen až po ukončení prvního studia. Splátka by měla být počítána až z částky převyšující daňově jasně určenou hladinu minimálního příjmu. Možnost přerušit splácení by měla být dána za jasně stanovených podmínek. Na splácení se mohou podílet i zaměstnavatelé (během studia i v budoucnosti). „Reálná míra úročení závazků by měla pokrývat náklady dluhové služby, administrativní

náklady VSF a ztráty způsobené neúplným výběrem splátek.“ [3 str. 94] Reálné úročení by mělo být nástrojem k motivaci k včasnému splácení. Pozastavení úročení by bylo možné jen za jasně definovaných okolností (mateřská dovolená, dlouhodobá nemoc, apod.). Nejdříve by byl splácen dluh vůči VSF, potom dluh vůči vysoké škole a až nakonec dluh vůči komerční instituci.

6.2 Výběr z diskusí spojených s Bílou knihou

Bílá kniha terciárního vzdělávání je dobrým základním dokumentem pro odstartování reformních kroků ve financování terciárního vzdělávání. Narazila však na odpor různých aktérů. Následující text je snahou o shrnutí některých názorů a připomínek k Bílé knize.

Skutečně velmi rychlou reakcí na zveřejněnou Bílou knihu terciárního vzdělávání bylo Hradecké prohlášení, které bylo přijato 4. února 2009. Celý text Hradeckého prohlášení je k nahlédnutí v příloze č. 1. Toto prohlášení striktně odmítá způsob přípravy Bílé knihy terciárního vzdělávání z důvodů její nedemokratičnosti. Považuje ji za nebezpečný a nedostatečný materiál, který ohrozí kvalitu vysokého školství, jeho demokratický charakter a nezastupitelnou funkci pro společnost. Hradecké prohlášení pokládá Bílou knihu terciárního vzdělávání pro tvorbu nové zákonné úpravy jako nepřijatelné stanovisko. Hradecké prohlášení vyzývá k veřejné diskusi na téma předkládané Bílé knihy za široké účasti akademické obce.

Hlavní výtky vůči Bílé knize v bodech:

1. snadná zneužitelnost,
2. nerealizovatelnost,
3. krátkozrakost,
4. klamnost,
5. neufinancovatelnost.

I na základě výzvy k diskusi nad Bílou knihou terciárního vzdělávání vznikl dokument, který nese název Strukturované vypořádání k Bílé knize terciárního vzdělávání. Bylo zpracováno autorským týmem Bílé knihy. Uvádí nejzávažnější připomínky k Bílé knize zaslané Českou konferencí rektorů (ČKR), Radou vysokých škol (RVŠ), Univerzitou Karlovou (UK) a dalšími institucemi. V následujícím textu jsou uváděny nejdůležitější z nich, týkající se oblasti financování. Námitky a připomínky jsou pro lepší orientaci v textu uváděny vždy kurzívou.

Jednou z prvních věcí, která je Bílé knize terciárního vzdělávání vytýkána, je její nedostatečná konkrétnost v předložených návrzích. (ČKR, UK) Dle dokumentu vytvořeného Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy „jde o nepochopení role BKTV. Jejím cílem bylo stanovit základní směry vývoje systému terciárního vzdělávání s tím, že potřebné míry konkrétnosti bude dosaženo v průběhu realizace individuálních projektů národních operačního programu Vzdělání pro konkurenceschopnost (...), ze kterých vzejdou návrhy příslušných věcných záměrů zákonů. I tyto návrhy budou procházet veřejnou diskusí.“ [20 str. 1] Dle stejného dokumentu se předpokládá, že diskuse k reformě terciárního vzdělávání bude pokračovat v momentě, kdy budou předloženy dva věcné záměry zákonů. Jedná se o Zákon o terciárním vzdělávání a Zákon o finanční pomoci studentům.

Další připomínkou, která dopadla na konto Bílé knihy terciárního vzdělávání je, že Bílá kniha neřeší základní problém českého vysokého školství a to jeho podfinancování a zaujímá stanovisko fiskální neutrality.(ČKR, RVŠ, UK, další) Avšak úkolem Bílé knihy není určovat vládě priority financování, ale navrhnout vládě reformu terciárního vzdělávání. Bílá kniha upozorňuje na problém podfinancování, a pokud nedojde ke změně, systém nebude schopen dostát vzrůstajícím požadavkům. Údaje OECD sice ukazují, že v oblasti výdajů ze státního rozpočtu jsme se dostali blízko k průměru, ale co se týká financování z vlastních zdrojů, jsme hluboko pod průměrem „V souladu s analýzou, provedenou examinátoři OECD, autoři BKTV ovšem zastávají stanovisko, že problémy v oblasti terciárního vzdělávání lze vysvětlit nejen nedostatečným financováním, ale minimálně ve stejné míře strukturálními charakteristikami systému a absencí mechanismů zajišťujících efektivitu fungování

systému a jeho hospodárnost. Mezinárodně relativně vysoká míra nedokončování studií a dlouhá průměrná doba studia nejsou zatím systematicky reflektovány a jejich zmapování bude předmětem Individuálního projektu národního (IPN) „Reforma terciárního vzdělávání“ [20 str. 8] Autoři Bílé knihy pouze upozorňují na skutečnost, že v současné době budou aspirace směřující k zvýšení státního rozpočtu jen nelehko politicky prosaditelné.

Stanovisko fiskální neutrality je v Bílé knize použito pouze v souvislosti s návrhy řešení sociální situace studentů. Hovoří se zde o „o návrzích na zavedení nových prvků sociální pomoci studentům převedením nepřímých nástrojů na přímé.“ [20 str. 9] Je zde také uvedeno, že zahájit reformu nelze zvýšením veřejných výdajů. Většinu problémů spojených s financováním terciárního vzdělávání však nelze podložit pouze argumentem podfinancování. Bílá kniha se zabývá i oblastmi, které s financováním nesouvisí, nebo souvisí okrajově. To však není předmětem této práce.

Další namítající hlasy říkají, že financování vysokých škol není v Bílé knize terciárního vzdělávání řešeno jako celek. Navrhovaný způsob řešení, který motivuje vysoké školy k hledání samostatných řešení, se namítajícím nezdá jako reálný a navrhovaný systém financování z budoucích příjmů dle nich nebude v dohledné době zaveden. (ČKR, UK) Autorský tým Bílé knihy zde vyvrací domněnku neucelenosti navrhovaného financování a dodává, že Bílá kniha pouze neřeší technicko-implentační detaily, neboť budou předmětem zákona a dalších prováděcích předpisů. Avšak podrobně je v Bílé knize rozepsána část o systému půjček a splátek, neboť je to věc v českém prostředí zcela nová a potýká se s řadou nepochopení a neznalostí podmínek v zahraničí.

Principiální důvody použití soukromých zdrojů metodou odloženého školného dle Bílé knihy terciárního vzdělávání:

1. „nedostatečné financování terciárního vzdělávání ve srovnání s OECD je výrazným způsobem dáno extrémně nízkým spolufinancováním ze soukromých zdrojů,

2. zkušenosti evropských zemí ukazují, že jiné soukromé zdroje, než je školné, mají šanci tvořit jen malou část příjmů škol, a to pouze v některých oborech,
3. školné představuje cenový signál, který posílí roli samoregulačních mechanismů, jež nemají funkční alternativu v metodách direktivního či zastupitelského řízení,
4. školné přinese školám dodatečné volné finanční prostředky.“ [20 str. 9]

Před zavedením školného by však měl být zaveden systém studijních půjček a školné by mělo nabíhat pouze s nově nastupujícími studenty

Diskusi vyvolala i problematika administrativní náročnosti zavedení odloženého školného a návrh založení nové instituce. Ze strany vysokých škol vznikla obava z nárůstu administrativních činností spojených se školným. (ČKR, UK) Bílá kniha však problémy s vymáháním školného neřeší. Instituce, která poskytuje a eviduje půjčky, nemůže být ze zákona součástí státní správy. To je důvod ke vzniku speciální instituce, která se bude tímto zabývat. Není však úkolem Bílé knihy určovat právní a funkční vymezení této instituce. To je úkolem zákonné normy. Obdobné instituce a systém již úspěšně fungují v zahraničí, Bílá kniha tedy uvádí základní principy fungování v českém prostředí, avšak technickými detaily se nezabývá. Dodatečná administrativní agenda spojená se zavedením školného nebude však nijak zásadní ani pro vysoké školy. Školám naopak odpadne administrace sociálních stipendií, výběru či vymáhání splátek případného školného. Tímto se bude zabývat pověřená instituce. Činnosti spojené s výběrem splátek a s tím související náklady budou dle Bílé knihy součástí již zavedeného systému daní.

Neméně důležitou je také otázka toho, jak odložené školné řeší problém podfinancování systému a jak v tomto systému budou moci vysoké školy strategicky plánovat. (ČKR, UK) Bílá kniha však netvrdí, že zavedení odloženého školného je řešením podfinancování systému, ale je pouze součástí řešení problému. Ze strany studenta bude mít školné podobu odložené platby. Škola dostane velkou část financí hned od fondu půjček a část později na základě splátek absolventů. Jak budou nastaveny proporce mezi částkou, kterou dostane škola ihned, a kterou dostane později, je věcí

finančních možností fondu a politického rozhodnutí. Určitá míra nejistoty je pro školy pozitivním jevem, neboť kdyby měla škola absolutní jistotu o tom, co se bude dít do budoucna, neexistoval by žádný tlak na žádoucí přizpůsobování se měnícím se podmínkám v okolní společnosti a ve světě. Školné má být pouze doplňkovým zdrojem příjmů, takže školy budou moci své strategické plánování zakládat na výhledu příjmů ze státního rozpočtu. Na druhou stranu je třeba poukázat na skutečnost, že v současném systému školy nemají jistotu budoucích příjmů, neboť je toto odvislé od současné politiky každoročního sestavování státního rozpočtu.

Na otázku přijatelnosti poskytování dotace či příspěvku soukromým vysokým školám při navýšení prostředků pro vysoké školy v rámci státního rozpočtu a při současném umožnění zavedení školného na veřejných vysokých školách (ČKR, UK) odpovídají autoři Bílé knihy takto: „Z hlediska konečných cílů financování je primární vzdělání občanů a jeho cena. Kde občané vzdělání získají (VVŠ, SVŠ, zahraniční škola), není tak důležité (viz odstavec 103). BKTV navrhuje poskytovat studentům soukromých škol základní normativ (viz odstavec 103), a to v situaci, kdy VVŠ budou smět účtovat školné. Vzájemnou podmíněnost různých reformních kroků uvádí odstavec BKTV 136 h).“ [20 str. 11]

Strukturované vypořádání k Bílé knize terciárního vzdělávání pokračuje reakcemi na závažné detailní připomínky. Vzhledem k tomu, že některé z těchto připomínek vznikly evidentně nepozorným čtením Bílé knihy, není třeba uvádět všechny tak, jak je předkládá strukturované vypořádání. Šlo by tak pouze o opakování již řečeného. Proto vyberme především ty, jejichž zodpovězení napomůže k objasnění detailnějších nejasností.

Zástupci Univerzity Karlovy vyjádřili obavy o likvidaci mnoho staletí trvajících pojetí univerzit jako akademické obce tím, že volí jednoznačně ekonomicky pojatý výkonový princip, který mění studenty na klienty či partnery ze vztahu předávání vědění se stává vztah podřízený hledisku „accountability“. Autoři Bílé knihy však tuto obavu vyvracejí se slovy: „Accountability znamená zodpovědnost a její pejorativní spojení v jedné připomínce s nejasným odkazem na tržní podřízenost dokladuje zásadní

nepochopení důležitého aspektu fungování institucí v moderní společnosti. Zodpovědností je v BKTV míněna především zodpovědnost VVŠ vůči veřejnosti, z jejichž finančních prostředků je činnost VVŠ dominantně financována.“ [20 str. 11] Zodpovědnost je zde chápána jako reálný faktor úspěchu, kde školy může dovést k jejich faktické zodpovědnosti především vnější konkurenční tlak v transparentním prostředí.

Zástupci Univerzity Karlovy se dále obávají neblahých důsledků, které by s sebou mohla přinést větší vazba financování na počty absolventů. Dle jejich názoru povede ke snižování laťky náročnosti a zhoršování podmínek výzkumných univerzit. Autoři Bílé knihy naproti tomu tvrdí, že tyto obavy nejsou ničím podložené. Za držení laťky náročnosti budou nadále odpovědné akademické orgány škol. „Navíc bude existovat systém kontroly kvality, transparentní informační systém o procesu a výsledcích vzdělávání, a školy budou pod konkurenčním tlakem dobře informovaných zájemců o studium platících školné.“ [20 str. 13]

Česká konference rektorů vznesla námitku nač připravovat změnu, o které se představitelé vlády shodli, že v dohledné době nebude v žádném případě zavedena. Poukazují zde na absurditu připravování změny, která v dohledné době nenastane. „Reforma musí být připravena ve své komplexnosti, provázanosti a musí vycházet z fungování celého systému po reformě. Školné je důležitou součástí systému s řadou důležitých rolí (118). Jiná je věc optimálního řazení reformních kroků, které budou rozloženy do řady let. Reforma TV musí být založena tak, aby po dokončení mohl systém s drobným doladováním fungovat bez zásadnějších úprav desítky let. Proto BKTV obsahuje zavedení školného jako jeden z pozdějších kroků po zprovoznění systému půjček (136 d), a to postupně (123, 134) tak, aby měli jednotliví aktéři čas se novému systému přizpůsobit. Vyjádření o dohledné době ze strany ministra a premiéra je tak plně konzistentní s návrhem v BKTV.“ [20 str. 13]

V předchozím textu jsou uváděny obavy a námitky odborné akademické veřejnosti. Diskuse k Bílé knize a k zavedení školného všeobecně probíhá ale i mezi

veřejností. Pro názornost si zde uveďme některé, řekněme striktně negativní postoje, které lze nalézt například v článcích pisatelů Britských listů.

V článku *Zavést školné v ČR? Rozhodně ne!* Uvádí čtenář Vilém Mikula: „Chci upozornit na několik lží, které jsou občanům neustále podsouvány. První lež je, že prý lidé studují sami pro svůj vlastní prospěch. (...) Někteří vzdělaní lidé dokáží využít vzdělání ve vlastní prospěch (například právníci, politici), jiní to nedokáží (například učitelé).“ [21] Kde Vilém Mikula přišel na to, že studium pro vlastní prospěch je lež? Proč by tedy studenti měli zájem studovat, kdyby ze studia neměli žádný svůj prospěch? Proč tímto prohlášením vlastně degraduje učitele? „Problém našeho školství je, že se investují peníze a vzdělání i do lidí, kteří je v životě ani nebudou schopni uplatnit, či využít. Vzdělání k objevení něčeho nového, co posune lidstvo kupředu, dokáže bohužel využít jen méně než jedno procento lidí (bohužel nevíme, kteří konkrétní lidé to jsou). Dopřejme tedy řekněme pěti procentům lidí ze všech sociálních vrstev velmi kvalitní bezplatné vzdělání a nemrhejme prostředky na průměrné vzdělání pro 20 % lidí, kteří stejně většinou vzdělání ani nedokážou využít.“ [21] Názorem tohoto čtenáře je vlastně to, že vzdělání by mělo být poskytováno pouze úzkému okruhu zájemců, čímž by naopak prohloubil selektivitu, sociální nespravedlnost a možná také zvýšil korupci a další negativní jevy spojené s takto nízkou vzdělaností.

S naprosto opačným názorem vystoupil student Vysoké školy ekonomické, Martin Boháč. Upozorňuje na systém přijímání studentů, kdy vysoké školy přijmou co nejvyšší počet uchazečů, aby za ně pobrali poplatky (nutno dodat, že článek pochází z roku 2005, avšak od té doby se mnoho nezměnilo) a následnou selekcí v prvním ročníku „přebytečnou“ část studentů vyhodí. Martin Boháč také zastává názor, že zpoplatnění terciárního vzdělávání by do škol přilákalo odborníky z praxe, kteří by studentům byli větším přínosem, než mnozí vysokoškolští pedagogové, kteří již 30 let přednášejí to samé. Tím by se také zvětšila uplatnitelnost absolventů na trhu práce. Velice je v tomto článku prosazováno zavedení tržního principu do vzdělávání, kdy škola je poskytovatel služby a student si může vybrat, zda mu tato služba vyhovuje, či nikoli. V případě nevyhovující služby by docházelo k poklesu zájmu o tuto službu a k úpadku školy. V případě zavedení půjček, kterými by byly pokryty náklady na školné,

ubytování, stravu a studijní materiály, vidí Martin Boháč řešení, jak umožnit i studentům z nižších sociálních vrstev kvalitní vysokoškolské vzdělávání.

Na tento článek přímo reaguje Marian Kechlibar, působící na matematicko-fyzikální fakultě Univerzity Karlovy. Pan Kechlibar kritizuje pojetí přijímacího řízení, v podobě, v jaké jej zmínil Martin Boháč. Oponuje názorem, že nelze upravit přijímací řízení tak, aby bylo hned jasné, že studenti takto přijatí budou splňovat požadavky, které na ně škola klade. Podle něj mají tito studenti první ročník studia na to, aby škola i oni sami zjistili, zda jsou skutečně vhodné pro studium na vysoké škole. Tento rok nazývá prodlouženým přijímacím řízením. Nutno však na výtku pana Kechlibara dodat, že takovýto systém prodlouženého přijímacího řízení je pro stát poměrně drahý a vlastně není ani sociálně spravedlivý. Podle této vize by potom měli dostat šanci všichni studenti, kteří se o studium na vysoké škole ucházejí, aby prošli ročním prodlouženým přijímacím řízením a zjistili, zda vlastně se ke studiu na té které škole hodí. Na to však nejsou školy připraveny – ani kapacitně, ani finančně. Řešením tohoto problému je zavedení přijímacího řízení na základě testu všeobecných studijních předpokladů, kde je možnost vyhnout se situaci, že studentovi některá otázka nesedne, látku, ze které jsou sestaveny otázky, na jeho střední škole neprobírali. Námitka pana Kechlibara, že student může být při přijímacím řízení indisponován ze stovky možných důvodů nelze brát v potaz, protože v tomto případě by nebylo možné nastavit systém přijímacího řízení vůbec. Nelze čekat, až každý uchazeč bude na přijímací zkoušky připraven po všech stránkách. V neposlední řadě pan Kechlibar nesouhlasí se systémem odloženého školného se splátkami závislými na výši příjmu absolventa. Absolventa, který takto splácí odložené školné ze svého budoucího příjmu po zaplacení všech poplatků a dalších vydání přirovnává k nevolníkovi tereziánské doby. Zastává se také studentů, kteří vystudovali obor pro fungování státu nezbytný, ale ne dobře placený ihned po absolutoriu. Tento problém řeší Bílá kniha návrhem splácení dluhu až po přesažení určité výše příjmu. Námitka o nemožnosti studentů například medicíny si během studia přivydělávat zde není na místě. Tato námitka hovoří naopak pro zavedení systému odloženého školného, neboť v době, kdy si obvykle studenti přivydělávají z důvodu nedostatku finančních prostředků, by toto díky půjčce nebylo tolik nutné.

7 Výběr optimálního návrhu a případná doporučení k jeho úpravám pro realizaci v praxi

V uvažování o navržení nového systému financování terciárního vzdělávání je možné si vzít příklad z modelů, které se ve vyspělém světě ukázaly jako nejúspěšnější. Avšak je nutné brát v potaz podmínky, do jakých bude tento model zaváděn. Nelze převzít jeden model financování, který funguje v určité zemi a beze změny ho zasadit do prostředí země odlišné. V této kapitole budou rozebrány odlišné systémy financování používané v odlišných zemích vyspělého světa. Bude ukázáno, proč jsou tyto modely vhodné či nevhodné pro použití v prostředí České republiky.

Vysoké školství v České republice trpí nedostatkem financí a proto je zde vysoký převis poptávky nad nabídkou. Také kvalita poskytovaného vysokoškolského vzdělávání nevynáší Českou republiku na špičky žebříčků. Toto je způsobeno především nedostatečnými finančními prostředky plynoucími do sféry terciárního vzdělávání. Je nesporné, že pokud chceme stávající situaci změnit k lepšímu, jen nutné zvýšit objem peněz plynoucích do terciárního vzdělávání. Otázkou je, zda je efektivnější zvyšovat tento příjem pomocí finančních prostředků ze státního rozpočtu, či přistoupit k reformě vysokého školství, ve které bude zakomponována i problematika spolufinancování vysokého školství ze strany studentů a jak tento systém nastavit tak, aby byl efektivní, spravedlivý a nezatěžovat studenty vysokou finanční zátěží.

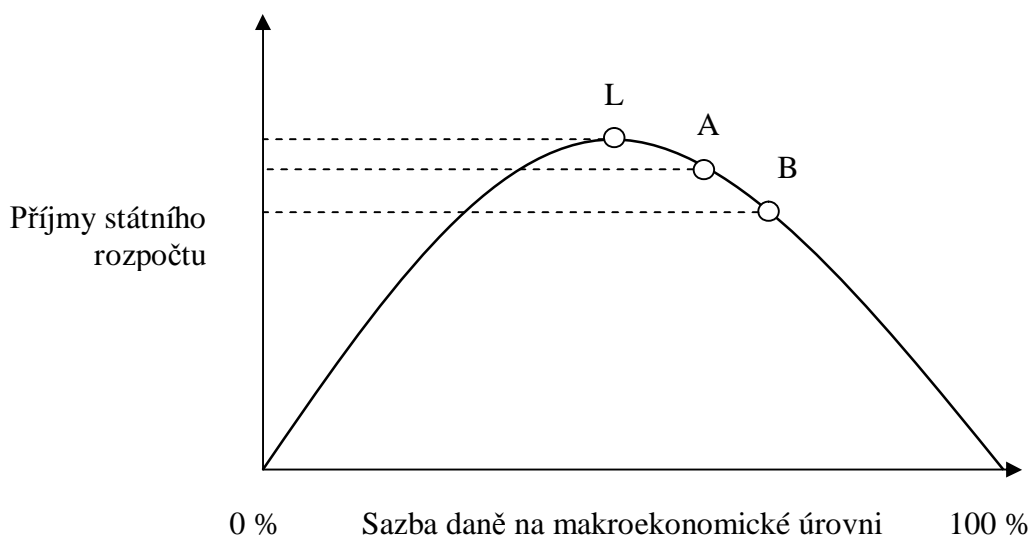
7.1 Skandinávský model

Skandinávské země jsou státy s vysokou vzdělaností populace. Terciární vzdělávání je zde financováno výhradně z veřejných rozpočtů. S tím je však spojeno i vysoké daňové zatížení obyvatelstva. Pro srovnání s Českou republikou je u nás složená daňová kvóta na výši 35 %. Ve Švédsku, jedné ze Skandinávských zemí, tento ukazatel dosahuje až k 60 %. Aby tedy bylo možné zvýšit finanční prostředky plynoucí do sféry terciárního vzdělávání, bylo by nutné zvýšit daňové zatížení. O zvýšení daňového

zatížení ve svém volebním programu uvažuje například Miloš Zeman, který v rozhovoru pro týdeník Reflex uvedl, že i malé zvýšení daňového zatížení přinese do státní pokladny vysoké příjmy. Uvádí zde, že zvýšení například o 5 % přinese zvýšení státního rozpočtu o 60 miliard korun.

Otázkou ovšem je, zda je zvyšování daní únosné a také efektivní. Odpovědět na tuto otázku nám může pomoci ekonomická teorie, konkrétně Lafferova křivka. Ta představuje zjednodušené grafické znázornění vztahu mezi daňovými výnosy a sazbou daně na makroekonomické úrovni. Tato teorie nám říká, že příliš vysoké zdanění odrazuje od základních hospodářských aktivit, popřípadě vede k tomu, že se plátcí snaží placení daní vyhnout. Od určitého bodu (Lafferova bodu – zde L) se příjmy v důsledku zvyšujícího se daňového úbytku zdaňovaného základu zmenšují (relativní úbytek daňového základu je vyšší než relativní přírůstek sazby daně). Zdanění by se tedy mělo pohybovat v levé části grafu. Tam jsou relativně spokojeny obě strany – stát i ekonomické subjekty. Optimální je míra zdanění nižší, než je míra zdanění odpovídající Lafferovu bodu.

Obrázek 1: Lafferova křivka

Zdroj: [26]

Z tohoto důvodu tedy nelze doporučit využít v českých podmínkách skandinávský model financování terciárního vzdělávání, neboť si nemůžeme dovolit neustálé zvyšování daní na úkor posilování hospodářské aktivity ekonomických subjektů. Nehledě na skutečnost, že i při zvýšení daní a tím příjmu do státního rozpočtu by toto zvýšení neznameno dostatečné pokrytí finančních prostředků potřebných k dostatečnému financování vysokoškolského vzdělání tak, aby byla jednak zajištěna rovnost příležitostí pro všechny a jednak zajištěno zvýšení kvality vzdělávacích služeb. Část státního rozpočtu věnovaná financování terciárního vzdělání by se tak nadále musela potýkat s jinými částmi státního rozpočtu věnovanými zdravotnictví, vyplácení starobních důchodů, sociálních dávek atd.

7.2 Australský model

Současný australský systém financování vysokoškolského vzdělávání – Higher Education Loan Program (HELP), který byl uveden v platnost v roce 2005, nahrazuje předchozí Higher Education Contribute Scheme (HECS). Ten byl zaveden v roce 1989. V celostátním měřítku se jednalo o první program odloženého školného na světě. Australští tvůrci tento systém zavedli ze dvou důvodů, které můžeme v současnosti pozorovat i v České republice. Jsou to:

1. tendence vlády zvýšit počet studentů vysokoškolského studia a zároveň nemožnost financování těchto dodatečných studentů z obecných daní a
2. skutečnost, že bezplatně poskytované vysokoškolské studium bylo vnímáno jako sociálně nespravedlivé a daňově regresivní. Důvodem je empiricky doložený fakt, že většina absolventů vysokých škol pochází z bohatších rodin. Životní příjmy absolventů vysokých škol jsou vyšší, než příjmy lidí, kteří na vysoké škole nestudovali.

Odložené školné v Austrálii vychází z toho, že si student může odložit zaplacení školného až po jeho vstupu na profesní trh. Placení školného závisí na absolventově schopnosti splácet. To znamená, že splátky nejsou stanoveny fixní měsíční částkou, ale odvíjejí se od výše absolventova příjmu. Absolvent začíná splácet až po překročení

zákonem stanoveného limitu (dříve průměrné mzdy). V roce 2008 tato částka činila 39 825 AUD za rok. Částky jsou stanoveny progresivně, procentem z příjmu. Čím vyšší příjem, tím vyšší procento a tím rychleji absolvent svůj dluh státu splatí. Sazby se mohou pohybovat ve výši 4 – 8 %.

Student si každoročně může zvolit, jak bude platit školné na nadcházející školní rok. Lze si vybrat ze dvou variant. Buď školné zaplatí okamžitě (tento způsob je zvýhodněn slevou 20 % ze školného, a to i v případě, že student zaplatí jen část z předepsané sumy na školní rok), nebo si splácení odloží do doby po absolutoriu. Dvacetiprocentní sleva nejde na úkor univerzity, ale na úkor státu.

Studijní obory jsou na základě reformy z roku 2005/2006 rozděleny do skupin, která školám stanovuje mantinely v zavádění poplatků. Tyto skupiny jsou odvozeny od předpokládaných budoucích výdělků, kterých absolvent dosáhne na základě předchozího studia daného oboru. Následující tabulka uvádí výše poplatků pro rok 2009.

Tabulka 2: Výše maximálního školného pro rok 2009 v AUD

HECS - výše maximálního ročního školného za jednotlivé okruhy, 2009		
HECS okruhy	Roční školné (v AUD)	Obor
Okruh 1	5 201	Umění, humanitní studia, společenské vědy, cizí jazyky, behaviorální vědy
Okruh 2	7 412	Informatika, zemědělství, architektura, stavebnictví
Okruh 3	8 677	Právo, ekonomie, účetnictví, lékařství, veterina
Národní priority	4 162	Matematika, statistika, přírodní vědy, zdravotní sestřičky a pedagogika

Pozn.: kurz AUD k 31. 3. 2010 = 17,254 CZK

Zdroj: [24]

Terciární vzdělávání je z převážné většiny ještě stále subvencováno státem. Finanční příspěvky studentů – absolventů pokrývají cca 20 % běžných nákladů vysokých škol. Je nutné podotknout, že v Austrálii nemělo zavedení školného žádný negativní vliv na uchazeče o studium z nemajetných rodin.

Pokud se blíže znovu podíváme na systém finanční spoluúčasti studentů na terciárním vzdělávání navrhovaný v Bílé knize, najdeme zde značnou shodu s modelem financování, který v Austrálii úspěšně funguje již několik let. Lze říci, že tento na světě první a v současné době velmi dobře propracovaný systém, se jevil autorům Bílé knihy jako nejvhodnější vzor pro návrh systému finanční spoluúčasti studentů na terciárním vzdělávání v České republice.

7.3 Britský model

I v Britském modelu financování terciárního vzdělávání se objevuje splácení školného až z budoucích výdělků absolventa.

Téměř všechny vysoké školy ve Velké Británii jsou státní a na všech z nich se platí školné. Výše školného není stanovena pro všechny vysoké školy a univerzity stejně. Závisí na rozhodnutí každé vysoké školy/univerzity, kolik si bude na školném účtovat za rok. Financování je poměrně složité, neboť v každé části Spojeného království se platí školné jinak. Například Skotsko nabízí jiný způsob financování než Anglie. Pro účely této studie je však důležitý systém financování v Anglii. Hlavními zdroji financování studentů, kteří studují tzv. na plný úvazek, neboli v prezenční formě studia, jsou:

- studentské půjčky a granty od vlády a
- stipendia od vysoké školy či univerzity, kde student studuje.

Všichni způsobilí studenti mohou získat pomoc na úhradu školného a životních nákladů prostřednictvím studentských půjček. Za akademický rok může student přijmout dvě studentské půjčky:

- půjčku na pokrytí školného v plné výši a
- půjčku na životní náklady, tj. na ubytování a ostatní životní náklady. Její výše závisí na studentově příjmu.

Studentské půjčky není nutné začít splácet hned, ale až po dostudování příslušného oboru, ve kterém student studuje a zároveň po překročení příjmu činícího 15 000 GBP (tj. 1250 GBP měsíčně, nebo 288 GBP týdně). Jakmile je tato částka překročena, začíná v té době již absolvent splácet 9 % z částky, která překračuje 15 000 GBP. Výběr splátek jde přes zaměstnavatele. Ten strhává měsíčně 9 % z absolventovy mzdy a odvádí je přes britský daňový systém. Pokud absolventovy příjmy klesnou pod předepsanou hranici, nebo se zastaví, není mu strháváno nic až do té doby, dokud opět nestoupnou na předepsanou hranici.

Studenti v Anglii si o půjčky mohou zažádat i online. Zajišťuje to služba s názvem Student Finance England, která je partnerstvím mezi Ústavem podnikání, financí a dovednosti (Department of Business, Innovation and Skills) a Student Loans Company, společností poskytující studentské půjčky. Student Finance England poskytuje finanční podporu vysokoškolským studentům pod záštitou britské vlády.

Jak je již z uvedeného patrné, tento systém je o poznání složitější, než před ním popsany Australský systém. Velká Británie s ním má již bohaté zkušenosti, které byly autorům Bílé knihy terciárního vzdělávání cenným příkladem. Tento model ovšem nevznikl najednou, ale postupným vývojem. Při porovnání britského modelu s modelem financování navrženým v Bílé knize zjistíme, že britský model budí respekt jejich autorů a bere v úvahu cenné zkušenosti z jeho uplatňování. Předností českého modelu je však jeho komplexnost. Podpora studentů se v něm týká i vícenákladů na studium. V tomto ohledu je tedy český systém sociálně citlivější než britský a zároveň podstatně jednodušší.

Slabinou britského systému jsou například zahraniční studenti ze zemí evropské unie. Podle legislativy EU musí mít studenti z Evropské unie v jiné členské zemi stejný přístup ke vzdělání jako místní studenti. Proto dostávají studenti ze zemí Evropské unie

stejně granty jako domácí studenti. Avšak po ukončení studia a opuštění Velké Británie, není možné studenty dohledat a půjčky po nich vymáhat. Takto dochází k tomu, že cca 70 % zahraničních studentů nesplácí Velké Británii půjčku.

Složitost případného nového systému financování terciárního vzdělávání v České republice by mohla být chápána jako bariéra v jeho implementaci. Je nutné, aby byl návrh jednoznačný a snadno srozumitelný široké veřejnosti. Zároveň také relativně snadno realizovatelný. I když použití slova „snadno“ je v tomto případě jakousi nadsázkou, neboť všechny aspekty a změny spojené s uvedením nového systému financování vysokoškolského vzdělávání do praxe, příliš snadné nejsou.

7.4 Americký model

Jak již bylo uvedeno výše, ve Spojených státech amerických existují jak veřejné, tak soukromé vysoké školy. Školné se platí na všech typech a jeho výši stanovují jednotlivé vysoké školy. Na veřejných vysokých školách je to rozmezí od 8 do 16 tisíc USD na soukromých vysokých školách od 16 do 30 tisíc USD. V případě známých prestižních univerzit (Yale, Harvard, Princeton, ...) se školné může pohybovat i nad výše stanovené hranice. Může dosahovat až k 50 tisícům USD ročně. Je to dáno především prestiží a popularitou dané vysoké školy, ale také vyšší příspěvku členského státu Unie. Je zde uplatňován i tzv. rezidenční princip, na jehož základě má student s bydlištěm ve státu, kde univerzita sídlí, právo na slevu na školném. „Pro někoho neobvyklou zvyklostí je, že rodiče spoří dětem na studium už od narození. Systém stipendií doplňuje také poměrně široký trh studentských půjček, které jsou většinou velmi nízko úročené a jsou poskytovány státem, bankami či charitativními a nadačními organizacemi. Platí ovšem, že student s jednou půjčkou obvykle nevystačí.“ [15]

V roce 2001 byl spuštěn program MyRichUncle navržený ekonomy Virshalem Gargem a Razou Khanem. Tento program byl revolucí v investování do životního cyklu. Zabývá se investicemi do vzdělávání tak, že poskytuje studentům finanční prostředky na školu. Nebere je však jako půjčku, neboť podle tvůrců, investice do

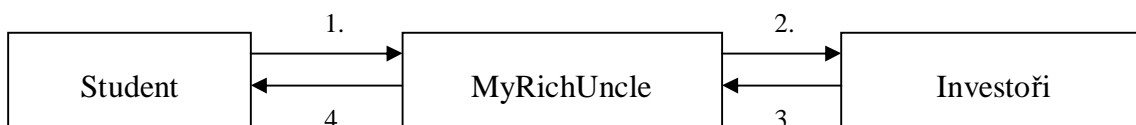
vzdělání není půjčka. Tuto myšlenku propagoval i Milton Friedman. Takže se zde neobjevují úroky ani závazek vrátit nazpět částku, kterou student na začátku dostal. Program při svém zavedení vzbudil obrovskou pozornost veřejnosti, díky níž se do něj zapojuje čím dál tím více známých i neznámých velice bohatých lidí. Vidí v něm budoucnost financování do vzdělávání. MRU má úspěch i proto, že vzdělání se v Americe stává stále dražší záležitostí, na kterou rodinné příjmy nestačí.

Investice od MyRichUncle mají vyplnit mezeru mezi tím, co student má (co dostal v rámci stipendia, grantu a státní půjčky) a co ještě potřebuje na pokrytí zbývajících nákladů. Tento systém má studentovi pomoci studovat školu, jakou si přeje, aniž by musel trávit zbytečně moc času přivyděláváním si, nebo si na sebe uvázal velmi drahou osobní půjčku, či kreditní kartu s vysokým úrokem. Program MyRichUncle nedovolí žádnému studentovi platit více jak 15 % z jeho budoucího příjmu výměnou za financování. Tzn., že 15 % je strop, který student splácí, ale může to být i méně – 10 %, 5 % - záleží na výši investice.

Mechanismus fungování systému má 3 fáze:

1. fáze:

Obrázek 2: První fáze fungování systému MRU

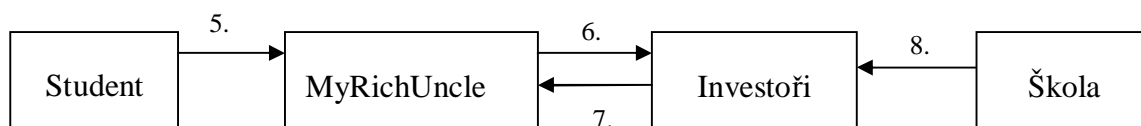
Zdroj: vlastní zpracování dle [19]

Po tom, co je student přijat ke studiu na vysoké škole, podá žádost MRU o konkrétní částku potřebnou ke studiu. Jsou stanoveny konkrétní podmínky kontraktu a všechny požadavky studentů jsou nabídnuty investičním společností, které disponují tzv. dlouhými penězi. Mohou to být bohatí jedinci, finanční instituce, investiční fondy atd. Konkrétní investor musí financování kontraktu schválit. Po schválení student uzavře smlouvu o investování do lidského kapitálu (Human Capital Contract – HCC).

Student má takto možnost si vybrat podmínky splácení půjčky – může ji splatit měsíc po půjčce s velmi nízkou úrokovou mírou (traditional repayment), může během studia splácet pouze úroky a 6 měsíců po ukončení studia začne splácet vypůjčenou částku (Interest Only Re-payment), nebo student vše splatí až po ukončení studia na příslušné vysoké škole (Deffered Repayment). Poslední z uvedených možností je využívána nejvíce. Student se zavazuje vrátit investorovi 1-4 z každé tisícovky dolarů hrubého příjmu, které vydělá po 6 měsících po ukončení studia. Doba splácení je takto nastavena na 10 nebo 15 let.

2. fáze:

Obrázek 2: Druhá fáze fungování systému MRU

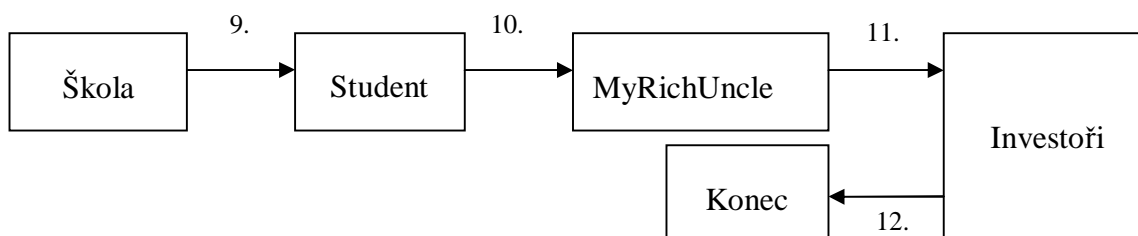

Zdroj: vlastní zpracování dle [19]

Ve druhé fázi vrací student podepsanou smlouvu zpět MRU. Tak upozorní investora na uvolnění peněžní částky. Ta není předána přímo studentovi, ale připsána na účet univerzity. Tento obnos je však ponížěn o servisní poplatek, ve výši cca 2,5 % vypůjčené částky, který si účtuje MRU za své zprostředkovatelské služby. Investor platí peněžní částku škole přímo, jménem studenta.

3. fáze:

Obrázek 3: Třetí fáze fungování systému MRU

Zdroj: vlastní zpracování dle [19]

Šest měsíců po ukončení školy začíná absolvent platit pevné procento ze svého příjmu. Tyto platby posílá měsíčně MRU a ta je pak posílá zpět investorovi. Každý student má stanoven splátkový kalendář. Jeho délka se odvíjí od toho, zda má již student ukončen první stupeň univerzitního vzdělání (potom splácení trvá 10), či nemá (splácení trvá 15 let). Na konci splátkového kalendáře je studentův závazek ukončen bez ohledu na to, zda svůj závazek zcela splatil či nikoliv.

MyRichUncle přináší jeho uživatelům řadu nesporných výhod. Každý si s jeho pomocí může dovolit studovat na vysoké škole dle svého výběru, aniž by výrazně zatížil svůj rozpočet, či rozpočet rodiny. Nemusí si brát drahé půjčky, vyčerpávat naspořené prostředky na penzijním spoření či splácet drahou hypotéku. Absolventy neomezují pevné dlužné částky, které musí splácet po ukončení svého studia, ale schopnost splácet je odvozena od příjmu absolventa. Umožňuje plnou koncentraci na studium a mít plný užitek z chování do školy.

I tento model je velice praktický a lze těžit z bohatých zkušeností z jeho fungování. Pokud bychom ho ale chtěli zasadit do prostředí České republiky, je možné, že bychom narazili hned na několik překážek. Hlavní překážkou by asi byla neochota českého investičního trhu vkládat své prostředky na takovéto účely. Dle Bílé knihy v žádné evropské zemi příliv soukromých zdrojů nedosahuje výraznějšího podílu na

financování, proto nelze očekávat, že Česká republika bude výjimkou. V Bílé knize je účast ekonomických subjektů nastíněna jako možnost financování ve spíše dlouhodobém horizontu, až bude systém odloženého a kontingenčně spláceného školného lépe zažit. Český trh není připraven k tomu, aby zde úspěšně fungoval takovýto systém.

To si patrně uvědomují i autoři Bílé knihy terciárního vzdělávání. Můžeme vidět, že Bílá kniha se shoduje s tímto systémem opět v aspektu odloženého školného. V důsledku toho, lze tvrdit, že systém odloženého a kontingenčně spláceného školného, je jediným možným řešením ve spoluúčasti studentů na terciárním vzdělávání. Stejně jako zde, i Bílá kniha navrhuje ustanovení instituce, která by se o všechny závazky studentů starala a spravovala je. Bílá kniha tento aspekt řeší prozatím nejednoznačně, pouhým nastíněním variant možností, jak by bylo možné celý systém spravovat. Nabízí pouze možnost sdružit většinu agend do jedné organizace, rozdělit agendy mezi existující instituce, nebo nechat většinu agendy pod správou MŠMT.

8 Závěr

Diplomová práce si kladla za úkol odpovědět hned na několik cílů. Jedním z nich bylo posoudit, zda je v České republice nezbytné přistoupit k reformě financování studia na vysoké škole. Na tuto otázku existuje jen jedna správná a jednoznačná odpověď a tou je ano. Česká republika se ve srovnání s ostatními zeměmi OECD dlouhodobě pohybuje, co se týče výdajů na terciární vzdělávání, pod průměrem. Takto podprůměrné výdaje na terciární vzdělávání nemohou v žádném případě uspokojit stále existující převis poptávky po terciárním vzdělávání nad jeho nabídkou. Česká republika se dokonce v letech 1995 – 2004 stala zemí s nejrychlejším poklesem výdajů na studenta v rámci celé OECD. Nedostatek terciárně vzdělané pracovní síly dokazuje i skutečnost, že absolventi vysokých škol v České republice pobírají jedny z nejvyšších soukromých výnosů z terciárního vzdělávání v celé OECD. Vzhledem k omezené možnosti zvyšování výdajů státního rozpočtu pro účely financování terciárního vzdělávání, není možné najít jiné řešení, než reformu financování studia na vysoké škole.

Je tedy patrné, že reforma financování terciárního vzdělávání je nezbytným krokem v dalším vývoji a nelze se mu vyhýbat a tím jen prohlubovat stávající neutěšenou situaci. Zde nám tedy otázku, zda přistoupit k reformě financování terciárního vzdělávání nahrazuje otázka, jakou by tato reforma měla mít podobu. Je nutné podotknout, že nelze přistoupit ihned k razantní změně, ale změna musí být zaváděna postupně v na sebe navazujících krocích. Jen potom může přinést výsledky nejen v podobě rovných příležitostí na vzdělání pro všechny bez ohledu na jejich sociální původ, finanční zdroje či ochotu a možnost rodičů financovat vysokoškolské studium, ale i zkvalitnění poskytovaných vzdělávacích služeb.

Česká republika není první zemí, která se v případě financování vysokoškolského vzdělávání nachází na pomyslné křižovatce. V rozhodování jakou cestou se nadále ubírat tak, abychom se nedali nesprávným směrem, či neodbočili do slepé uličky, nám mohou být vzorem země, které již v minulosti byly nuceny vyřešit

stejný problém, před kterým dnes stojí terciární vzdělávání v České republice. Příklady v této práci byly systémy financování používané ve Skandinávských zemích, Austrálii, Velké Británii a Spojených státech amerických. Z rozboru vybraných systémů financování terciárního vzdělávání používaných a ověřených ve vyspělém světě vyplývá, že systém financování terciárního vzdělávání z veřejných zdrojů, jak je používán ve Skandinávských zemích, je pro Českou republiku vzhledem k nemožnosti zvyšování zdrojů veřejného rozpočtu neúnosný. Mnohem inspirativněji se jeví ostatní systémy. V každém z nich najdeme aspekt odloženého školného, kdy student splácí až ze svých příjmů a až v době, kdy se stane absolventem. Každý z uvedených modelů se ve své zemi během jeho trvání více či méně osvědčil. Každý z nich prošel určitým vývojem. Pokud se však pokusíme implementovat tyto modely na prostředí České republiky, zjistíme, že ne každý se pro tyto účely hodí.

Při porovnání jednotlivých modelů se systémem navrhovaným v Bílé knize terciárního vzdělávání, největší shodu prokázal Australský model. Návrh v Bílé knize obsahuje téměř všechny aspekty obsažené v Australském modelu. Tedy systém, ve kterém bude zachováno částečné financování z veřejných zdrojů (pomocí studijních grantů, studijních půjček a cílených sociálních stipendií) s podporou finanční spoluúčasti studentů. Systém, kdy splácení půjček bude odloženo až do doby, dokud student neukončí svá studia a nepřekročí určitou stanovenou hranici příjmu.

Bílá kniha terciárního vzdělávání podává návrh, jak by mohla případná reforma terciárního vzdělávání vypadat. To však samo o sobě nestačí. Návrh zůstane vždy jen návrhem, i když je sebelepší, pokud se ho z jakéhokoli důvodu nepodaří uvést do praxe. Zveřejnění Bílé knihy vyvolalo velice bouřlivou a rozporuplnou diskusi. Existují hlasy jednoznačně pro reformu financování terciárního vzdělávání i hlasy vystupující radikálně proti.

V současné předvolební době, se můžeme jen dohadovat, jak situace nakonec dopadne. Zda k reformě financování terciárního vzdělávání skutečně dojde, je závislé především na politických aspiracích budoucí vládnoucí politické strany. Avšak každý rozumně smýšlející člověk, by si měl uvědomit, že pozice, ve které se v současnosti

nachází terciární vzdělávání České republiky je dlouhodobě neudržitelná a neúnosná. Pokud nedojde ke změně, naše vysoké školství nebude mít žádnou váhu v mezinárodním srovnání. Je třeba zvýšit vzdělanostní úroveň občanů České republiky, umožnit studium všem bez ohledu na jejich majetkové poměry a zajistit dostatek financí pro poskytovatele vzdělávacích služeb. Bílá kniha navrhuje schůdný a relativně ucelený rámec toho, jakým směrem se ubírat. Otázkou však je, nakolik při zpracování návrhu konkrétních reforem nedojde ke změnám, které přednosti doposud jen navrhovaného modelu budou eliminovat.

9 Seznam literatury

- [1.] BROŽOVÁ, D. *Společenské souvislosti trhu práce*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2003. ISBN 80-86429-16-4
- [2.] KAMENÍČEK, J. *Lidský kapitál, úvod do ekonomie chování*. Praha: Karolinum, 2003. ISBN 80-246-0449-3
- [3.] KOL. AUTORŮ: *Bílá kniha terciárního vzdělávání*. Praha: MŠMT, 2009. ISBN 978-80-254-4519-8.
- [4.] *Schéma vzdělávacího systému České republiky* [on-line]. [cit. 2010-02-10]. Dostupné z URL <http://www.nvf.cz/publikace/pdf_publikace/euroguidance/cz/vzdelavaci_system_2006.pdf>
- [5.] VALENČÍK, R. a kol. *Efektivnost investování do lidského kapitálu*. Praha: VŠFS, o. p. s., 2005. ISBN 80-86754-51-0.
- [6.] *Výchozí teze pro přípravu Bílé knihy terciárního vzdělávání* [on-line]. [cit. 2010-02-15]. Dostupné z URL <http://www.msmt.cz/uploads/bila_kniha/BK_TEZE_19_6_2007.pdf>
- [7.] *Závěrečný účet kapitoly MŠMT za rok 2008* [on-line]. [cit. 2010-02-15]. Dostupné z URL <http://www.msmt.cz/uploads/soubory/ekonom/MH_Zaverecnyucetkapitoly333MSMT_2008.pdf>
- [8.] *Rozpočet kapitoly MŠMT na rok 2009* [on-line]. [cit. 2010-02-15]. Dostupné z URL <<http://www.msmt.cz/ekonomika-skolstvi/rozpocet-kapitoly-msmt-na-rok-2009>>
- [9.] *Zákon č. 111/1998 Sb., o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů* [on-line]. [cit. 2010-02-27]. Dostupné z URL <http://www.msmt.cz/uploads/soubory/zakony/VKZakonplatnezneni111_1998.pdf>
- [10.] POTŮČEK, M. a kol. *Veřejná politika*. Veřejná politika, upravené, doplněné a aktualizované vydání v českém jazyce. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2005. ISBN 80-86429-50-4.

- [11.] MATĚJŮ, P, STRAKOVÁ, J a kol. *Nerovné šance na vzdělání: vzdělanostní nerovnosti v České republice*. První vydání. Praha: Academia, 2006. ISBN 80-200-1400-4.
- [12.] MARŠÍKOVÁ, K. Financování vysokoškolského vzdělávání ve vybraných zemích EU. *MARATHON*, 2010, roč. 14., č. 93, str. 31. ISSN 1211-8591.
- [13.] *Nejdříve půjčky, potom školné* [on-line]. [cit. 2010-03-03]. Dostupné z URL <<http://www.isea-cz.org/Aktuality/Posledn%C3%AD%C4%8D%C3%A1nkyakoment%C3%A1%C5%99e/tabid/64/articleType/ArticleView/articleId/650/Nejdve-pjky-potom-koln.aspx>>
- [14.] *Studium ve Velké Británii* [on-line]. [cit. 2010-03-03]. Dostupné z URL <<http://www.nazkusenou.cz/studium-ve-velke-britanii-a51.html>>
- [15.] *Školné na vysokých školách ve světě* [on-line]. [cit. 2010-03-03]. Dostupné z URL <<http://www.ilist.cz/clanky/skolne-na-vysokych-skolach-ve-svete>>
- [16.] SIMONOVÁ, N., MATĚJŮ, P. a kol. *České vysoké školství na křižovatce: Investiční přístup k financování studia na vysoké škole v sociologické reflexi*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2005. ISBN 80-7330-072-9.
- [17.] *Struktury systémů vzdělávání a odborné přípravy v Evropě, Česká republika, vydání 2009/2010* [on-line]. [cit. 2010-03-12]. Dostupné z URL <http://eacea.ec.europa.eu/education/eurydice/documents/eurybase/structures/04_1_CZ_CS.pdf>
- [18.] *12. Mezinárodní konference „TEORETICKÉ ASPEKTY VEŘEJNÝCH FINANČÍ“ Vysoká škola ekonomická v Praze* [on-line]. [cit. 2010-03-25]. Dostupné z URL <http://kvf.vse.cz/storage/1180450957_sb_dlouha.pdf>
- [19.] *MyRichUncle aneb finance, které potřebuješ - se svobodou a flexibilitou* [on-line]. [cit. 2010-03-26]. Dostupné z URL <http://www.valencik.cz/marathon/04/mar040200.htm#_Toc65886794>
- [20.] *Strukturované vypořádání připomínek k Bílé knize terciárního vzdělávání*. [on-line]. [cit. 2010-03-26]. Dostupné z URL <http://www.reformy-msmt.cz/reforma-terciarniho-vzdelavani/sites/default/files/upload/Strukturovane_vyporadani_0.pdf>

- [21.] *Zavést školné v ČR? Rozhodně ne!* [on-line]. [cit. 2010-03-26]. Dostupné z URL <<http://www.blisty.cz/2009/2/19/art45417.html>>
- [22.] *Na českých vysokých školách je nutno zavést školné* [on-line]. [cit. 2010-03-26]. Dostupné z URL <<http://82.208.32.80/art/21453.html>>
- [23.] *Vysokoškolské školné nevyřeší nic* [on-line]. [cit. 2010-03-26]. <<http://82.208.32.80/art/21485.html>>
- [24.] *M. Šuster: Odložené školné v Austrálii* [on-line]. [cit. 2010-04-03]. <<http://www.leblog.cz/?q=node/364/print>>
- [25.] KOL. AUTORŮ. *Lidský kapitál a investice do vzdělání – sborník k 8. ročníku mezinárodní vědecké konference 20. – 21. září*. 1. vyd. Praha: VŠFS, o. p. s., 2005. ISBN 80-86754-50-2.
- [26.] HELÍSEK, M. *Makroekonomie - základní kurs*. Slaný: Melandrium, 2005. ISBN 80-86175-25-1.
- [27.] KOL. AUTORŮ. *Lidský kapitál a investice do vzdělání v procesu rozvoje společnosti*. Praha: VŠFS, o. p. s., 2005.
- [28.] MATĚJŮ, P., SCHNEIDER, O., VEČERNÍK, J.: *Proč tak těžko...?* Praha, ISEA 2003. ISBN 80-903316-0-2.
- [29.] MATĚJŮ, P., STRAKOVÁ, J.: *Vyšší vzdělání jen pro elitu?* Praha, ISEA 2003. ISBN 80-903316-1-0.
- [30.] MATĚJŮ, P., STRAKOVÁ, J.: *Na cestě ke znalostní společnosti*, Praha, ISEA 2005. ISBN 80-903316-2-9.
- [31.] *Finish national board of education* [on-line]. [cit. 2010-04-03]. <http://www.oph.fi/english/education/higher_education>
- [32.] *Paying for your studies (HELP loans)* [on-line]. [cit. 2010-04-03]. <<http://translate.google.cz/translate?hl=cs&sl=en&tl=cs&u=http%3A%2F%2Fwww.goingtouni.gov.au%2FMain%2FQuickfind%2FPayingForYourStudiesHELPLoans%2F&anno=2>>
- [33.] *Studium na vysoké škole ve Velké Británii* [on-line]. [cit. 2010-04-03]. <<http://www.eurodesk.cz/?pid=85>>
- [34.] *UK Scholarships* [on-line]. [cit. 2010-04-03]. <<http://www.studyoverseas.com/uk/uked/scholarships.htm>>

- [35.] *Tuition fees for study in England, Wales and Northern Ireland* [on-line]. [cit. 2010-04-03].
<http://www.ukcisa.org.uk/student/info_sheets/tuition_fees_ewni.php>
- [36.] *Student finance: An Introduction* [on-line]. [cit. 2010-04-03].
<http://translate.google.cz/translate?hl=cs&sl=en&tl=cs&u=http%3A%2F%2Fwww.direct.gov.uk%2Fen%2FEducationAndLearning%2FUniversityAndHigherEducation%2FStudentFinance%2FGettingstarted%2FDG_171572&anno=2>
- [37.] *Student finance in 3 easy steps* [on-line]. [cit. 2010-04-03].
<http://www.direct.gov.uk/prod_consum_dg/groups/dg_digitalassets/@dg/@en/@educ/documents/digitalasset/dg_183902.pdf>
- [38.] *70 procent evropských absolventů anglických škol vysokých škol nesplácí půjčky na školné* [on-line]. [cit. 2010-04-03]. <<http://82.208.32.80/art/45571.html>>
- [39.] *Hradecké prohlášení* [on-line]. [cit. 2010-03-20]
<<http://www.provzdelanost.cz/index.php?page=prohlaseni.html>>

10 Přílohy

Příloha č. 1.

Hradecké prohlášení

„My, níže podepsaní, odmítáme způsob přípravy Bílé knihy terciárního vzdělávání jako nedemokratický. Samotnou Bílou knihu terciárního vzdělávání považujeme za nedostatečný a nebezpečný materiál pro kvalitu vysokého školství, ohrožující jeho demokratický charakter a nezastupitelnou funkci pro společnost. V této podobě ji pokládáme za nepřijatelné východisko pro tvorbu nové zákonné úpravy.

Protože nám záleží na osudu českého vysokého školství, žádáme, aby příprava věcného záměru zákona byla podrobena veřejné diskusi za široké účasti akademické obce. Je nezbytné, aby byla veřejnost o jeho tvorbě průběžně informována.

Při přípravě věcného záměru je důležité, aby byly zohledněny především tyto výtky vůči Bílé knize terciárního vzdělávání:

1. Snadná zneužitelnost: Omezením samosprávy vysokých škol se dává prostor pro prosazování politických a ekonomických zájmů nejrůznějších lobby, a to prostřednictvím instalovaných správních rad a Rady pro terciární vzdělávání. Rázně odmítáme omezování samosprávy vysokých škol.
2. Nerealizovatelnost: Chybí jasná představa o konkrétním procesu, jak dosáhnout cílového stavu. Popis návrhu reformy je tvořen souborem navzájem neprovázaných kapitol, a absence této představy činí celou reformu nevěrohodnou.
3. Krátkozrakost: Preference přímého ekonomického profitu před investicemi do rozvoje vědy a vzdělanosti je pro většinu oborů základního výzkumu likvidační.

Útlum oborů s odloženou ekonomickou rentabilitou povede k dlouhodobému snížení konkurenceschopnosti české vědy a školství v evropském kontextu.

4. Klamnost: Návrh reformy vzbuzuje falešné naděje mezi uchazeči o kvalitní vysokoškolské vzdělání, protože zaměňuje kvalitu výuky s bezprostřední finanční rentabilitou. V praxi tak povede k poklesu úrovně absolventů a následně i ke snížení jejich hodnoty na trhu práce. Je třeba zajistit takovou reformu, která zpřístupní v co největší míře kvalitní vzdělání, nikoli takovou, která umožní nákup titulů.
5. Neufinancovatelnost: Návrh reformy nenabízí realistické řešení podfinancování vysokého školství. Zvýšení příspěvku ze státního rozpočtu se neplánuje a chybějící prostředky nemohou být vyrovnány pouhým zapojením soukromých zdrojů.

Vyzýváme proto nejširší akademickou obec, studenty, vědecké pracovníky a další občany této země, aby nás v naší snaze zabránit neuváženým a kontraproduktivním změnám v českém vysokém školství podpořili.

V Hradci Králové na sněmu zástupců akademických senátů, dne 4. 2. 2009 „

Zdroj: *Hradecké prohlášení* [on-line]. [cit. 2010-03-20]

<<http://www.provzdelanost.cz/index.php?page=prohlaseni.html>>